

התמקצעות או כלליות? – השפעה של התמקצעות של שופטים על ההליכים וההחלטות

מאת

אורן גזל-אייל ונוחי פוליטיס*

ספרות רבה עסקה במשך שנים בשאלה אם התמקצעות שופטים היא תופעה רצויה או שיש להעדיף ולשמר את המודל של שופט כללי הדן בכל סוגי התיקים, תוך העלאת יתרונות וחסרונות משוערים של התמקצעות. עם זאת כמעט אין מחקרים אמפיריים שבחנו את השפעת ההתמקצעות על ההליך המשפטי ועל ההחלטות השיפוטיות; המחקר הנוכחי מנצל סיטואציה ייחודית הקיימת בכל בתי משפט השלום בישראל – תורנויות מעצר של שופטים – שבהן הן שופטים "פליליים", שהם בעלי התמקצעות במשפט פלילי ובתחום המעצרים, והן שופטים "אזרחיים", שאינם עוסקים ברגיל במטריה הפלילית ולכן אין להם התמקצעות בתחום זה, מקבלים בחלוקה אקראית תיקים שבהם בקשה להארכת מעצר. במחקר נבחנו יותר מ-1,600 תיקי "מעצר ימים" שנדונו על ידי שופטים אזרחיים ופליליים. לא מצאנו כי להתמקצעות יש השפעה ישירה על ההחלטה השיפוטית. אולם מצאנו קשר בין התמקצעות לבין קיומה של הסכמה של הצדדים על ימי המעצר: באולמם של שופטים פליליים מושגות הסכמות רבות מאלה שמושגות באולמם של שופטים אזרחיים. ממצא זה מעיד שהתמקצעות משפיעה על ניהול ההליך המשפטי, וכן שבדומה לתיקים הפליליים שבהם רווח מאוד מוסד הסדרי הטיעון, גם בהליכי המעצר שיעורי ההסכמות אינם מבוטלים. כמו כן מצאנו כי שופטים בעלי עבר תביעתי מורים על החלטות מעצר יותר מיתר השופטים, וכי שופטים ותיקים מאריכים את המעצר במספר ימים גבוה מזה של השופטים הצעירים. כן מצאנו שהשפעה מובהקת של זהות בית המשפט על ההחלטות, באופן שחלקם מחמירים עם החשודים יותר מבתי המשפט האחרים. כמו במחקרים קודמים מצאנו הטיה פנים-קבוצתית בהחלטות השיפוט באופן ששופטים ערבים שחררו חשודים ערבים בשיעורים גבוהים מאלה ששחררו שופטים יהודים. המחקר מלמד כי להחלטות על התמקצעות שופטים עשויות להיות השלכות על מאפייני ההליך. אצל שופטים בעלי התמקצעות מושגות הסכמות רבות יותר ומתקיימים דיונים מעטים יותר שבהם מוכרעות מחלוקות הצדדים. אם

* סדר הכותבים אלפביתי. אורן גזל-אייל הוא ראש המרכז לחקר פשיעה, משפט וחברה, סגן הדיקן בקולטה למשפטים באוניברסיטת חיפה וחבר האקדמיה הישראלית הצעירה. נוחי פוליטיס, דוקטורנטית בקולטה למשפטים באוניברסיטת חיפה, סגנית הסניגור המחוזי בסניגוריה הציבורית במחוז ירושלים. מחקר זה (מספר 53/11) מבוצע במימון הקרן הלאומית למדע. אנו מודים לכל האנשים שהעבירו אלינו הערות והארות שהועילו מאוד לכתיבת הטיטות השונות של המאמר, לרבות המשתתפים בכינוסים שלהלן שהגיבו להצגת המחקר בכינוסים: יום העיון בנושא מחקרים אמפיריים ואקספרימנטליים במשפט, שאורגן על ידי כתב העת משפטים באוניברסיטה העברית בירושלים; סמינר מחלקתי של הפקולטה למשפטים באוניברסיטת חיפה; הכינוס השנתי (2013) של האגודה למשפט וכלכלה. תודה מיוחדת לד"ר ענת הורוויץ על הערותיה המאירות, ולאנשי מחלקות המעצרים בסניגוריה הציבורית על המידע שחלקו עמנו מעבודת השטח. תודה מיוחדת גם לענבל כבירי ולליאת גרונר על העזרה המעולה במחקר.

קובעי המדיניות סבורים שעדיפה הכרעה שיפוטית על פני הסכמות, יש להתחשב גם בתוצאה זו בהחלטה אם להעדיף התמקצעות או להמשיך ולהסתמך על שופטים כלליים.

מבוא. א. רקע תאורטי – התמקצעות. ב. שופטים כלליים ושופטים מתמקצעים. ג. יתרונות וחסרונות (משוערים) של התמקצעות שיפוטית. ד. מחקרים אמפיריים. ה. קבלת החלטות שיפוטיות בהליכי מעצר. ו. שיטה. 1. כלי המחקר; 2. משתני המחקר; 3. השערות המחקר; 4. תוצאות. ח. דיון. ט. סיכום.

מבוא

עולם המשפט, כמו פרופסיות אחרות, כגון רפואה, מדעי החברה ומדעי הטכנולוגיה, הופך מורכב יותר ויותר. בשל מורכבות גדלה והולכת זו מערכות משפט שונות, ובכללן מערכת המשפט הישראלית, עוברות תהליך של התמקצעות. במקום שופטים כלליים, יותר ויותר עניינים נדונים בפני שופטים שמתמקצעים בסוג מסוים של תיקים. חלק מהליך זה נעשה באמצעות חקיקה פורמלית. למשל, בית המשפט הכלכלי או בית המשפט לענייני משפחה הוקמו בחקיקה ייעודית. חלק אחר מהליך זה נעשה בפורמליות פחותה, כאשר מדיניות ניתוב התיקים של נשיאי בתי המשפט יוצרת התמקצעות שופטים. במרבית בתי המשפט כל תיקי המסים מנותבים לשופט מסוים שהפך באופן זה ל"שופט מסים". בדומה לזה, מרבית שופטי בית משפט השלום אינם עוד "שופטים כלליים" (Generalist Judges)¹ כבעבר אלא נוצרה חלוקה לא פורמלית של שופטים "אזרחיים" ו"פליליים".²

חוקרים רבים עסקו בשאלה אם התמקצעות שופטים היא תופעה רצויה או שעדיף לשמר את המודל של השופט הכללי, העוסק בכל הנושאים. המצדדים בהתמקצעות שופטים סוברים כי ההתמקצעות תאפשר קבלת החלטות ביתר שיטתיות³ וביתר עקיבות,⁴ תקדם את

1 המונח "שופט כללי" או "Generalist Judge" מתייחס לשופטים העוסקים בתחומי משפט שונים, להבדיל משופטים המתמקצעים בסוג מסוים של תיקים. ראו על כך, בהתייחסות לשופטים בערכאות שונות, לרבות ערכאות המקבילות לבית משפט השלום, Lawrence Baum, *Judicial Specialization and the Adjudication of Immigration Cases*, 59 DUKE L.J. 1501, 1532 (2010) (להלן: Baum (2010)).

2 חלוקה זו לא הוצהרה מעולם, ואין עליה התדיינות בספרות בארץ או בפסיקה. הבסיס החוקי ליצירתה הוא בסמכות נשיאי בתי המשפט להקצות תיקים לשופטים ולהורות למזכירות לפי אילו כללים להקצות תיקים כאמור. ראו ס' 38, 48 לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984. החלוקה לשופטים אזרחיים ופליליים מוכרת לחוקרים מהיכרות עם הפרקטיקה בבתי המשפט ומשיחות עם תובעים וסגורים ציבוריים במחוזות השונים.

3 Edward K. Cheng, *The Myth of the Generalist Judge*, 61 STAN. L. REV. 519 (2008); STEPHEN H. LEGOMSKY, *SPECIALIZED JUSTICE – COURTS, ADMINISTRATIVE TRIBUNALS, AND A CROSS-NATIONAL THEORY OF SPECIALIZATION* (1990).

4 Charles M. Judd & James W. Downing, *Political Expertise and the Development of Attitude Consistency*, 8 SOC. COGNITION 104 (1990); Banks Miller & Brett Curry, *Expertise, Experience, and Ideology on Specialized Courts: The Case of the Court of Appeals for the Miller & Curry, Expertise*, 43 LAW & SOC'Y REV. 839 (2009) (להלן: *Experience and Ideology*).

השוויון בפני החוק ותחזוק את האמון בבתי המשפט.⁵ כמו כן ההתמקצעות מבטיחה, לפי גישת התומכים בה, כי השופטים יעמיקו את מומחיותם באמצעות הידע והניסיון שצברו במלאכת השיפוט,⁶ וכי הם יוכלו לנהל את הדיונים ביעילות רבה יותר.⁷ ההליכים השיפוטיים יהיו יעילים יותר גם מכיוון שהשחקנים שיופיעו בפני השופטים יהיו פעמים רבות שחקנים קבועים, שיכירו את הדינמיקה של הדיון.⁸

מנגד, התומכים בשופטים כלליים חוששים כי התמקצעות תקל על אותם שחקנים חוזרים להשפיע על השופטים ותגרום להטיות בשפיטה.⁹ חשש נוסף הוא כי ביטחון עצמי מופרז של שופט, המבוסס על ניסיונו, עלול להוביל לקבלת החלטות קיצוניות,¹⁰ כמו גם להחלטות טובות פחות.¹¹ עוד נטען כי התמקצעות עלולה לפגוע בהבנתם של השופטים את תחומי המשפט האחרים,¹² וכי הרוטינה של עבודתם תפגע באטרקטיביות של התפקיד,¹³ ומכאן גם באיכות המועמדים לתפקיד.¹⁴

אף על פי שהמחלוקת סביב התמקצעות שופטים רחבה וארוכת שנים, כמעט אין מחקרים אמפיריים שבחנו את השפעת ההתמקצעות.¹⁵ המחקרים המעטים שנעשו, כמו מחקר על החלטות בתחום פשיטת הרגל¹⁶ או בתחום הפטנטים,¹⁷ נאלצו להתמודד עם מדגם קטן מאוד של שופטים. בנוסף, מחקר השדה היחיד שנעשה, בתחום הפטנטים, עסק בהחלטות של הרכבים ולא של דן יחיד ובהשפעת התמחות ולא התמקצעות שיפוטית. יתר

5 ראו ע"פ 344/81 מדינת ישראל נ' סגל, פ"ד לה (4) 313, 330–331 (1981); ע"פ 419/81 פייביש נ' מדינת ישראל, פ"ד לה (4) 701, 707–708 (1981); ע"פ 6672/03 קמינסקי נ' מדינת ישראל, פ"ד נח (2) 441, 446–447 (2003). ראו גם את יתרונותיה של ההתמקצעות השיפוטית הנמנים במאמרו של Cheng, לעיל ה"ש 3, ובהם הטענה כי בעלי דין מקבלים ביתר לגיטימיות את ההחלטות היוצאות מלפני שופט המתמקצע בתחום הנדון, ביחס לקבלת החלטות של שופט כללי.

6 Jeffrey J. Rachlinski, Chris Guthrie & Andrew J. Wistrich, *Inside the Bankruptcy Judge's Mind*, 86 B.U. L. REV. 1227 (2006) (להלן: Rachlinski, Guthrie & Wistrich, *Judge's Mind*).

7 תזכיר חוק בתי המשפט (תיקון), התשס"ט–2009 (בעניין הקמת בית משפט כלכלי) (להלן: תזכיר חוק בתי המשפט).

8 PETER F. NARDULLI, JAMES EINSTEIN & ROY B. FLEMMING, *THE TENOR OF JUSTICE: CRIMINAL COURTS AND THE GUILTY PLEA PROCESS* (1988).

9 LAWRENCE BAUM, *SPECIALIZING THE COURT* 99 (2011) (להלן: BAUM (2011)). יודגש כי מדובר בהנחה של באום ולא בממצא אמפירי.

10 Baum (2010), לעיל ה"ש 1, בעמ' 1537.

11 Frank R. Kardes, A.V. Muthukrishnan & Vladimir Pashkevich, *On The Conditions Under Which Experience and Motivation Accentuate Bias in Intuitive Judgment*, in THE ROUTINES OF DECISION-MAKING 139–156 (Tilman Betsch & Susanne Habertroch eds., 2005).

12 Baum (2010), לעיל ה"ש 1, בעמ' 1554.

13 Richard A. Posner, *Will the Federal Courts of Appeals Survive Until 1984?: An Essay on Delegation and Specialization of the Judicial Function*, 56 S. CAL. L. REV. 761 (1983); Richard Arnold, *Mr. Justice Brennan and the Little Case*, 32 LOY. L.A. L. REV. 663 (1991).

14 Baum (2010), לעיל ה"ש 1, בעמ' 1532.

15 ראו Miller & Curry, *Expertise, Experience and Ideology*, לעיל ה"ש 4; Baum (2010), לעיל ה"ש 1, בעמ' 1556 בטקסט הסמוך לה"ש 253.

16 Rachlinski, Guthrie & Wistrich, *Judge's Mind*, לעיל ה"ש 6.

17 ראו Miller & Curry, *Expertise, Experience and Ideology*, לעיל ה"ש 4.

המחקרים בתחום נעשו בתנאי מעבדה. מחקרים אלו התקשו למצוא השפעה של ההתמקצעות השיפוטית, ומכל מקום, התוקף החיצוני שלהם מוגבל בשל השוני הגדול בין מערך הניסוי לבין אופן ניהול ההליך המשפטי במציאות. מטעמים אלו למסקנותיהם של המחקרים הקיימים ערך מוגבל. אין בנמצא כלל מחקרים הבוחנים התמקצעות שופטים בתחום הפלילי.

המחקר המתואר במאמר זה מנצל סיטואציה ייחודית הקיימת בישראל שבמסגרתה דיונים בבקשות להארכת מעצר לפני הגשת כתב אישום נערכים הן בפני שופטי שלום "אזרחיים", והיינו שופטים שבררך כלל אינם עוסקים בתיקים פליליים, והן בפני שופטים "פליליים", העוסקים כל העת בהליכים פליליים. בחלק מבתי המשפט השופטים האזרחיים משמשים תורני מעצר גם בימות השבוע, ובחלק אחר הם חולקים את התורנות רק בסופי שבוע או רק במוצאי שבת. התוצאה היא שבמוצאי שבת במיוחד דיונים בהערכת מעצר נערכים פעמים רבות בפני שופטים אזרחיים. ייתכן שקיימת שונות בין אפיוניהם של תיקי מעצר הנדונים בזמנים שונים של השבוע (אמצע שבוע או סוף שבוע). מטעם זה לא בדקנו תיקים המתנהלים באמצע השבוע. עם זאת אין שוני שיטתי באופי התיקים בין מוצאי שבת שבהם שופט אזרחי מכהן כשופט תורן למוצאי שבת שבהם שופט פלילי מכהן בתפקיד זה. סביר להניח כי אנשים השוקלים לבצע עבירה במהלך השבת אינם מודעים כלל לזהותו של השופט התורן שאליו יופנה עניינם אם ייעצרו, ולכן מבחינת המחקר חלוקת התיקים בין שופטים אזרחיים לפליליים במוצאי שבת היא אקראית. סיטואציה זו יוצרת מערך מחקרי של ניסוי טבעי, וכיוון שבמצב נותן להגיע לתיקי מעצר רבים גם במוצאי שבת, היא מאפשרת לבחון טוב יותר מכל מחקר קודם כיצד התמקצעות השופט משפיעה על ההחלטות השיפוטיות.

באמצעות ניתוח נתונים של יותר מאלף רשש מאות תיקי מעצר שנדונו במוצאי שבת על ידי שופטים אזרחיים ופליליים בחנו במחקר זה כיצד משפיעה התמקצעותם של השופטים בתחום המעצרים על ההחלטות שהם מקבלים ועל הליך קבלת ההחלטות. המידע על התיקים נלקח ממערכת "נט-המשפט", והוא כולל נתונים על מאפייני התיק, על השופט, על החשוד ועל הסנגור. הנתונים נותחו באמצעות ניתוחי רגרסיות, ונבדקה השפעתם של המשתנים הבלתי תלויים (התמקצעות השופטים, חומרת העבירה ומספר ימי המעצר המבוקשים בבקשת המשטרה וכן זהות בית המשפט) על המשתנים התלויים (ובהם החלטת המעצר, משך המעצר והסכמת הצדדים על ימי המעצר).

לא מצאנו כי להתמקצעות שיפוטית השפעה ישירה על ההחלטה השיפוטית (במובן של החלטה על מעצר או שחרור, ובמובן של החלטה על מספר ימי המעצר), אולם נמצא קשר בין התמקצעות השופטים לבין קיומה של הסכמה בין הצדדים על ימי המעצר: באולמם של שופטים פליליים מושגות הסכמות רבות מבאולמם של שופטים אזרחיים. כמו כן מצאנו כי מאפיינים אחרים של שופטים, הוותק שלהם כשופטים וכן עברם המקצועי הטרומ-שיפוטי, משפיעים על ההחלטה השיפוטית: שופטים ששימשו בעבר תובעים מורים יותר על החלטות מעצר (ולא שחרור) לעומת שופטים שלא שימשו תובעים, ושופטים ותיקים מאריכים את המעצר של החשודים שבפניהם במספר ימים גדול לעומת השופטים הצעירים. ממצא נוסף הוא השפעתה של זהות בית המשפט (שלום נצרת, חיפה, תל-אביב, מרכז,

ירושלים או באר-שבע) על ההחלטה השיפוטית. נמצא כי בית המשפט בתל-אביב מקל במובהק לעומת בתי משפט אחרים בשיעור המעצרים ובמספר ימי המעצר שעליהם הוא מורה בעקבות בקשות להארכת מעצר. כמו במחקרים קודמים¹⁸ מצאנו הטיה פנים-קבוצתית (In-Group Bias) בהחלטות השיפוטיות באופן ששופטים ערכים שחררו חשודים ערכים בשיעורים גבוהים מאלה של שופטים יהודים.

המשך המאמר יערך כך: בפרק א נפרוס את הרקע התאורטי לחקר ההתמקצעות בכלל וההתמקצעות השיפוטית בפרט. בפרק ב נשווה בין שופטים כלליים לשופטים מתמקצעים. בפרק ג נתאר את היתרונות והחסרונות המשותפים (באין ממצאים אמפיריים) של ההתמקצעות השיפוטית. בפרק ד נסקור מחקרים אמפיריים שנערכו בתחום. בפרק ה נתייחס לקבלת ההחלטות של שופטים הדנים בתיקי מעצר לפני הגשת כתב אישום, התיקים מושא מחקר זה. בפרק ו תפורט שיטת המחקר: כלי המחקר, משתני המחקר וההשערות. בפרק ז יוצגו התוצאות של המחקר, ובפרק ח יוצגו הדיון והמסקנות העולות מתוצאות המחקר.

א. רקע תאורטי – התמקצעות

התמקצעות – תהליך של רכישת מקצוע, התמחות לעומק בדבר ספציפי (מילון אבן שושן).

התמקצעות היא אחד ממאפייני החברה המודרנית. תורת השוק החופשי הושתתה בין היתר על היכולת לחלק חלוקה מושכלת תשומות עבודה בין פועלים באופן שיאפשר להפיק תפוקות מרביות.¹⁹ למשל, בחיבור "עושר העמים" של הפילוסוף והכלכלן אדם סמית, אבי הכלכלה המודרנית, אחד הרעיונות המרכזיים הוא כי פיריון העבודה מבוסס על חלוקת עבודה וצבירת הון. חלוקת עבודה משמעה חלוקת משימות הייצור לתת-משימות קטנות יותר, שמבוצעות על ידי גורמים שונים וקבועים. רעיון זה מאפשר התמקצעות של כל גורם בביצוע המשימה המוטלת עליו, ובכך מושגת יעילות ניכרת בתהליך הייצור הכולל.²⁰ התמקצעות שיפוטית (Judicial Specialization) היא התמקדות הניסיון השיפוטי בתחום משפטי מסוים.²¹ הדגש בענייננו הוא על צבירת ניסיון בתחום, להבדיל מצבירת ידע בעקבות לימודים פורמליים בתחום המסוים. צבירת ידע כזו יכולה להוביל להתמחות, Expertise.²² התמקצעות שיפוטית יכולה להיות נגזרת של סוג התיק הנדון (דיני הנוזיקין, דיני האישות וכו') או נגזרת של מאפייני המתדיינים (קטינים, מכורים לסמים וכו').²³

18 ראו אורן גול-אייל, רענן סוליציאנו-קין, גל עינב ועטאללה שובאש "ערבים ויהודים בהליכי הארכת מעצר ראשוני" משפטים לח 627 (2008); אורן גול-אייל וקרן וינשל-מרגל "כוחה של התביעה בהליכים הפליליים – מחקר אמפירי" משפטים מד 835 (2014).

19 BAUM (2011), לעיל ה"ש 9.

20 חיים ברקאי אדם סמית באספקלריה של ימינו (1995).

21 BAUM (2011), לעיל ה"ש 9, בעמ' 6.

22 הספרות איננה עקיבה בהבחנה בין התמקצעות להתמחות. ראו למשל הגדרתו של Chi, שלפיה התמחות מתייחסת לכישורים ולהבנה מיוחדים, שהם תוצאה של צבירת גוף גדול של ידע; Michelene T.H. Chi, Laboratory Methods for Assessing Experts' and Novices' Knowledge, in THE CAMBRIDGE

תרבות המערב נתונה בתהליך מתמשך של התמקצעות.²⁴ בתחומים מקצועיים שונים, כמו בתחומי הרפואה, מדעי החינוך, מדע וטכנולוגיה ועוד, ככל שמתרחב הידע התאורטי והמחקרי, כך מוגדרים יותר תת-תחומים, שבהם נישות ייחודיות בתוך כל תחום מקצועי.²⁵ דוגמאות להתמקצעות והתמחות ניתן למצוא בעיסוקים רבים כגון הנדסה, אדריכלות ורפואה.²⁶

תהליך ההתמקצעות לא פסח גם על המשפט, וכמו מערכות משפט אחרות, גם מערכת המשפט בישראל הולכת ונעשית מורכבת ומרובת התמחויות. בתוך השדה המשפטי הפך גם מקצוע עריכת הדין לפרופסיה שבה קיימים תחומי התמחות שונים. כיום נוהגים מרבית עורכי הדין להתמקד בעיקר בתחום משפטי מסוים או בתחומים משפטיים שיש ביניהם זיקה ותחומי השקה (למשל עיסוק בדיני חברות ובדיני המסים; עיסוק בדיני הנזיקין ובדיני הביטוח הלאומי; עיסוק במשפט פלילי ובדיני התעבורה), וגם פירמות של עורכי דין נוטות להתמקצע בנושאים משפטיים מסוימים, או שקיימות בהן מחלקות שונות ובהן משפטנים המתמקצים בתחומים מסוימים.

למרות תהליך זה ובניגוד למקובל בעיסוקים שונים, כגון ברפואה, עורכי דין רשאים, מבחינה פורמלית, לעסוק בכל תחום, ואין הליך פורמלי של התמחות בתחומי המשפט השונים. בדומה לזה, גם שופטים יכולים להתמנות לעסוק בתיקים מסוגים שונים בלא שהדין מחייבם למומחיות מסוימת או להליך התמחות בתחום מסוים. דרישת הסף היחידה שבה נדרש לעמוד משפטן ישראלי המבקש להתמנות לשופט, גם אם מדובר בשופט המיועד לעסוק בתחום משפטי מסוים (נוער, משפחה וכדומה), היא עיסוק במקצוע עריכת הדין במשך חמש שנים לפחות.²⁷ הליך בחירת השופטים בישראל, המסתיים במינוי על ידי נשיא המדינה, נעשה לפי החלטת הוועדה לבחירת שופטים,²⁸ שדנה במועמדים שעברו קורס סינון ראשוני שאורך חמישה-שישה ימים בתנאי פנימייה, ונערך על ידי המכון להשתלמות שופטים. מועמד שנתמנה יוכל להתחיל במלאכת השיפוט מיד. רק לאחר בחירתו, ובמקביל לכהונתו כשופט, יוכל השופט להשתתף בהשתלמויות מקצועיות שעורך המכון להשתלמות

HANDBOOK OF EXPERTISE AND EXPERT PERFORMANCE 167 (K. Anders Ericsson et al. eds., 2006). בתחום השיפוט הוגדרה "התמקצעות" ככישור המסייע לשופטים לבחון לעומק מחלוקות משפטיות ולקבל החלטות משמעותיות במהירות; ראו ISAAC UNAH, THE COURTS OF INTERNATIONAL TRADE: JUDICIAL SPECIALIZATION EXPERTISE, AND BUREAUCRATIC POLICY-MAKING (1998); מכל מקום, אנו התייחסנו למונח "התמקצעות" כעיסוק בפועל בתחום מסוים.

23 ראו NARDULLI, EINSTEIN & FLEMMING, לעיל ה"ש 8; BAUM (2011), לעיל ה"ש 9.
24 דניאל פיש "קביעת התנאים להוכחת עניינים מדעיים במשפט: פילוסופיה ולא מדע" המשפט טו 276 (2010).

25 Miller & Curry, *Expertise, Experience and Ideology*, לעיל ה"ש 4, בעמ' 851.
26 מתוך תקנון ההסתדרות הרפואית בישראל (הר"י) (2009) www.ima.org.il/Ima/FormStorage/Type7/ (2010).
27 ס' 4 לחוק בתי המשפט.

28 ס' 4(א) לחוק-יסוד: השפיטה.

שופטים.²⁹ השופט אינו נדרש להתמחות פורמלית כלשהי בתחום משפטי מסוים כתנאי למינויו לשופט בתחום זה.³⁰

ב. שופטים כלליים ושופטים מתמקצעים

בשיטות משפט רבות נדונה השאלה אם יש לחתור להתמקצעות של שופטים בתחום שבו הם דנים, או שמא בית המשפט צריך להיות כללי, וככזה מוטב שהשופטים שבו ידונו כולם בכל סוגי התיקים. בישראל הדיון עודנו בחיתוליו, אם כי תהליך ההתמקצעות של השופטים בארץ נמצא בעיצומו. בתי הדין לעבודה,³¹ בתי המשפט לנוער,³² בית הדין להגבלים עסקיים,³³ בתי המשפט לענייני משפחה,³⁴ בתי המשפט לעניינים מנהליים³⁵ ולאחרונה גם המחלקה הכלכלית בבית המשפט המחוזי³⁶ – כל אלו דוגמאות להתמקצעות שיפוטית הקבועה בחקיקה.

אולם מלבד התמקצעות סטטוטורית זו, קיימת בכל בתי המשפט גם התמקצעות שאינה מבוססת על חקיקה. למשל, בכל בתי משפט השלום קיימת חלוקה לא רשמית בין השופטים, בין אלה הדנים בתיקים אזרחיים לבין אלה העוסקים בפלילים.³⁷ חלוקה זו נוצרת על ידי נשיא בית המשפט, אשר מוסמך על פי הדין לקבוע את המותבים ואת אופן חלוקת התיקים לשופטים השונים,³⁸ ובדרך זו להקצות שופטים מסוימים לתיקים פליליים ואחרים לתיקים אזרחיים.

29 על פי מידע המצוי באתר הנהלת בתי המשפט רשאי כל שופט לבחור את ההשתלמויות שבהן ישתתף (7 ימים בשנה), ולעתים מוזמנים שופטים להשתלמויות מסוימות (ראו "על המכון להשתלמות שופטים" elyon1.court.gov.il/heb/elyon/machon1/manager.htm). כן נערכות השתלמויות לבתי משפט ולבתי דין בעלי סמכויות מיוחדות כמו בתי המשפט למשפחה ובתי הדין לעבודה. בנוסף, מתקיימות השתלמויות שנתיות לשופטים חדשים, המוקדשות לדיון בנושאים כלליים ולהיכרות עם המערכות הציבוריות שעמן בא במגע השופט (משטרת ישראל, שירות בתי הסוהר, שירות המבחן והסנגוריה הציבורית). נוסף על השתלמות זו מוזמנים השופטים החדשים למפגש אחד או שניים של הדרכה עם שני שופטים בכירים.

30 אף כי בהנחיית נשיא בית המשפט העליון בעניין מינוי שופטים לכהן כשופטים לעניינים מנהליים נקבע כי יש לתת את הדעת גם לניסיונם של השופטים בתחום המנהלי. ראו הנחיות נשיא בית המשפט העליון לעניין מינוי שופטים לבתי המשפט לעניינים מנהליים (7.4.2014) elyon1.court.gov.il/heb/dover/html/doc/060414.pdf.

31 ראו חוק בית הדין לעבודה, התשכ"ט–1969.

32 ראו הגדרת "בית משפט לנוער" בס' 1 לחוק הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול), התשל"א–1971.

33 ראו ס' 32 לחוק ההגבלים העסקיים, התשמ"ח–1988.

34 ראו חוק בית המשפט לענייני משפחה, התשנ"ה–1995.

35 ראו חוק בתי המשפט לעניינים מנהליים, התש"ס–2000.

36 ראו ס' 42 לחוק בתי המשפט.

37 ראו לעיל ה"ש 2. החלוקה קיימת כשמדובר בהליכים שאינם הליכי מעצר, שכן במרבית בתי המשפט כל שופטי בית המשפט דנים בתיקי מעצר במסגרת היותם "שופטים תורנים", כפי שיפורט בהרחבה להלן.

38 ראו ס' 38, 48 לחוק בתי המשפט.

הסיבה להתמקצעות כזו של שופטים ברורה: המשפט הפלילי והמשפט האזרחי נבדלים זה מזה פרוצדורלית ומהותית.³⁹ סדר הדין הפלילי שונה מסדר הדין האזרחי, וגם הדין המהותי שונה ברובו מתחום לתחום. בנוסף, בכל תחום משפטי מופיעים בפני בית המשפט בעלי תפקידים שונים ונציגי משרדים ציבוריים שונים: בפני השופט הדין בתיק אזרחי מתחום הנזיקין יופיעו לרוב שני עורכי דין המייצגים את התובע ואת הנתבע, ובפני שופט היושב בתיק פלילי יופיעו תובע משטרתי או פרקליט, נאשם וסנגור, קצין מבחן ועוד גורמים המייצגים גופים המעורבים בתהליך. הופעתם של אנשי מקצוע קבועים, או למצער נציגים של גופים קבועים, יוצרת שיח משפטי חוזר וידוע מראש (למשל, התביעה לרוב תעתור לגזר דין מחמיר, ואילו הסנגור לעולם יבקש החלטה המקלה עם מרשו). גם ההיכרות האישית בין בעלי המקצוע תורמת לתקשורת שבין המתדיינים ולתקשורת שבינם לבין השופט. השיח המשפטי הידוע והפמיליאריות בין הגורמים באולמו של השופט הפלילי עשויים להקל את קיום הדיונים.

ג. יתרונות וחסרונות (משוערים) של התמקצעות שיפוטית

התמקצעות של שופטים נעשית מתוך ניסיון לייעל ולשפר את ההחלטה השיפוטית. הגישות המצדדות בהתמקצעות שיפוטית מציינות את היתרון הטמון בהגברת האחידות בתיקים השונים ומתבססות על ההנחה שלפיה שופטים בעלי התמקצעות בנושא הדין מקבלים החלטות באופן שיטתי יותר⁴⁰ ועקיב יותר.⁴¹ שיטתיות בקבלת החלטות תורמת לביסוסה של מדיניות שיפוטית עקיבה ולהגדלת הסיכוי למימוש עקרון השוויון לכול בפני החוק.⁴² וכשמדובר בתחום הפלילי – לאחידות רבה יותר בענישה,⁴³ שכן כאשר סוג מסוים של תיקים נדון בפני קבוצה מצומצמת של שופטים המתמקצעים בתחום הנדון, הסבירות לפסיקה אחידה בגישתה ובתוצאותיה גבוהה יותר. בשל האחידות הרבה יותר בטיפול

39 שם.

40 ראו המקורות לעיל בה"ש 3.

41 ראו המקורות לעיל בה"ש 4.

42 עיקרון זה, שהוכר כיסוד מרכזי במשפט צדק ונקבע כבר במגילת העצמאות ("תיקים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת גזע ומין"), עוגן כעיקרון חוקתי בחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו ובחוקים נוספים ובהלכה הפסוקה. ראו למשל בג"ץ 98/69 ברגמן נ' שר האוצר ומבקר המדינה, פ"ד כג(1) 693, 698–699 (1969); בג"ץ 953/87 פורז נ' ראש עיריית ת"א-יפו, פ"ד מב(2) 309 (1988); ע"מ 35/02 אמינוב נ' התובע הצבאי הראשי, פס' 46 לפסק הדין (פורסם בנבו, 28.7.2002). להרחבה ראו יצחק זמיר ומשה סובל "השוויון בפני החוק" משפט וממשל ה' 165, 166–165 (1999) וכן אמנון רובינשטיין וברק מדינה המשפט הקונסטיטוציוני של מדינת ישראל 271–272 (1996); לעניין יישום עקרון השוויון בחקיקה ראו חוק שוויון ההזדמנויות בעבודה, התשמ"ח-1988; חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות, התשנ"ח-1998; חוק שכר שווה לעובדת ולעובד, התשנ"ו-1996; חוק שיווי זכויות האישה, התשי"א-1951.

43 ראו למשל עניין אמינוב, לעיל ה"ש 42, פס' 46 לפסק הדין.

בתיקים גדל גם אמון הציבור במערכת המשפט, הנתפסת כברורה וסדורה ולא שרירותית.⁴⁴ הגישות המצדדות בעידוד ההתמקצעות השיפוטית מדגישות גם את היתרון שבצבירת ידע על ידי השופטים. אחד היתרונות נוגע להפחתת השפעתן של טעויות והטיות: השופט בעל רמת ההתמקצעות הגבוהה צובר ידע רחב בתחום ההתמקצעות שלו. כמו כן העיסוק המתמיד בתחום משפטי מסוים מעודד את השופט להמשיך ולהרחיב את הידע שלו בתחום, בניגוד לשופט כללי שיכולתו להרחיב את הידע המקצועי בתחומים הרבים שבהם הוא עוסק מוגבלת, וגם המוטיבציה שלו להמשיך ולהרחיב את הידע שלו אינה מרובה. יתרון נוסף של ההתמקצעות קשור להגברת יעילותה של העבודה השיפוטית. סביר להניח גם שההתמקצעות מייעלת את ההליך, מכיוון ששופטים המתמחים יותר בסדר הדין בתחום שבו הם דנים והבקיאים בחקיקה ובהלכה הפסוקה הרלוונטית, יוכלו לקיים את דיוניהם ביעילות רבה ובזמן קצר מאלה של שופטים שאינם כה בקיאים בתחום הנדון.⁴⁵ בנוסף, יש לצפות כי מאחר שבאולמו של שופט מופיעים לעתים קרובות נציגים של אותם גופים, "שחקנים" קבועים, ומאחר שנוצרות בין ה"שחקנים" השונים ובין ה"שחקנים" לשופט דינמיקה ותקשורת הכוללות הרגלים והסכמות, הדיון יתייעל.⁴⁶ יתרון נוסף נעוץ בפן ההצהרתי הגלום בייחוד בתי משפט לטיפול בסוגיה מסוימת; ייתכן כי הקמת בית משפט לצורך טיפול בבעיה מיוחדת, כגון שחיתות ציבורית או טרור, מאפשרת למדינה להעביר מסר ברור ומרטיע נגד אותן בעיות.⁴⁷

מנגד, יש הסוברים שהתמקצעות עלולה דווקא להביא לקבלת החלטות מוטות ולהחלטות שאינן מיטביות, לשחיקה וכן לפגיעה באטרקטיביות של המשרה השיפוטית. כך, באום טוען בספרו *SPECIALIZING THE COURT*,⁴⁸ כי בית משפט שנוסד בשל סדר יום מסוים יפעל לרוב לפי אמות המידה של אותו סדר יום ויושפע ממנו.⁴⁹ לפי טענה זו, שופטים של בית משפט פלילי עלולים לראות עצמם בעיקר כמי שמופקדים, לצד המשטרה והתביעה, על קידום חוק וסדר, ולכן עלולים לתת עדיפות בלתי מוצדקת לעמדת המדינה, כמו למשל לעמדה העונשית של נציגי התביעה.⁵⁰ כמו כן לדעת המבקרים את ההתמקצעות,

44 ראו פסקי הדין המאזכרים לעיל בה"ש 5. ליתרונותיה של ההתמקצעות השיפוטית הנמנים ראו במאמרו של Cheng, לעיל ה"ש 3, ובהם הטענה כי בעלי דין מקבלים את ההחלטות היוצאות מלפני שופט המתמקצע בתחום הנדון ביתר לגיטימיות ביחס לקבלת החלטות של שופט כללי.

45 תזכיר חוק בתי המשפט, לעיל ה"ש 7.

46 NARDULLI, EINSTEIN & FLEMMING, לעיל ה"ש 8.

47 לעמדה כזו ראו *Opinion of the Consultative Council of European Judges on the Specialisation of Judges*, no. 15 (2012), CCJE 4 (13 Nov. 2012) [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CCJE\(2012\)4&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CCJE(2012)4&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864).

48 BAUM (2011), לעיל ה"ש 9.

49 שם, בעמ' 220.

50 למשל, שופטים בבית משפט לעבירות בכלי נשק, המוקם בשל קריאה לטפל בעבריינות נשק באמצעות הכבדת היד המענישה על העבריינים, עשויים להיות מושפעים בפסיקתם במידה רבה מן הציפייה להחמרה בענישה במקום לשקול את הנסיבות המיוחדות של המקרה שבפניהם. בהקשר זה קיים גם חשש להטיה כבר בשלב מינוי השופט, למשל כאשר הגוף הממנה שופטים יבחר למשרת שופט בבית

בתי משפט מתמקצעים נוטים לשתף פעולה עם גורמי סמכות הנשלטים על ידי קבוצות פוליטיות, לרבות מוסדות ממשלתיים.⁵¹ למשל, יש חשש מפני סוג של תפיסה (Capture) של בתי המשפט הפליליים על ידי רשויות המדינה. חיסרון נוסף הוא בכך שבעלי הדין או הגורמים המייצגים אותם המתדיינים אצל שופטים הדנים בתחום משפטי מסוים הם קבועים. שופטים עשויים להיות נוחים יותר להשפעת הגורמים הקבועים המופיעים בפניהם, והדבר עשוי להגביר הטיות בקבלת ההחלטות.⁵² עוד חיסרון שמונה באום הוא האפשרות לביטחון עצמי מופרז של שופט, הנובע מניסיונו בתחום ההתמקצעות, אף שלא אחת הניסיון אינו מבטיח קבלת החלטות טובות יותר.⁵³ ביטחון עצמי זה עלול להוביל לקבלת החלטות קיצוניות, כגון יישום מדיניות שיפוטית שאינה עולה בקנה אחד עם המדיניות השיפוטית הנהוגה שנפסקה על ידי שופטים כלליים,⁵⁴ או פשוט לקבלת החלטות שאינן מיטביות.⁵⁵ זאת ועוד, בצד הרחבת הידע בתחום המשפטי המסוים קיים חשש שהתמקצעות תגרום לחוסר תשומת לב וללמידה בלתי מספקת של תחומי משפט אחרים, שיש להם ממשק עם התחום המשפטי הנדון והעשויים להיות רלוונטיים לצורך הכרעה שיפוטית.⁵⁶ בנוסף, מלאכת שיפוט המתמקדת בתחום אחד בלבד היא רוטינית והופכת את עבודתו של השופט המתמקצע למגוונת פחות ביחס לעבודתו של השופט הכללי, ומכאן, על פי הטענה, לאטרקטיבית פחות.⁵⁷ מטעם זה קהל היעד שממנו ניתן לבחור בשופט המקצועי עלול להיות מצומצם יותר.⁵⁸

לעומת הגישות המצדדות בהתמקצעות ואלה המבקרות אותה קיימות גם גישות שאינן מייחסות השפעה משמעותית להתמקצעות על ההחלטה השיפוטית. למשל, יש הטוענים ששיקול דעת שיפוטי מושפע יותר מן האידאולוגיה של השופט ופחות ממידת התמקצעותו.⁵⁹

מהאמור לעיל עולה כי אין תמימות דעים בשאלה אם מוטב ששופטים יתמקצו בתחומים מסוימים או שיהיו שופטים כלליים, וכל אחת משתי העמדות נוטה להישען על הנחות שונות. על רקע זה יש חשיבות רבה למחקרים אמפיריים שישפכו אור ראשוני על השפעת ההתמקצעות על ההחלטות השיפוטיות ועל תהליכי קבלתן. בהתחשב במרכזיותו וחשיבותו של תחום קבלת ההחלטות השיפוטיות בספרות המחקרית מפתיע כי אין בנמצא

משפט לעבירות נשק דווקא משפטן בעל אידאולוגיה שמרנית הידוע בתמיכתו בהתמודדות עם פשיעה באמצעות הרתעה וגמול (ולא למשל באמצעות שיקום).

51 Diane P. Wood, *Generalist Judges in a Specialized World*, 50 SM U L. REV. 1755 (1997).

52 BAUM (2011), לעיל ה"ש 9, בעמ' 99; יודגש כי מדובר בהנחה של באום ולא בממצא אמפירי.

53 ראו Berndt Brehmer, *In One Word – Not From Experience*, 45 ACTA PSYCHOLOGICA 223 (1980).

54 ראו המקורות לעיל בה"ש 3.

55 Kardes, Muthukrishnan & Pashkevich, לעיל ה"ש 11.

56 Baum (2010), לעיל ה"ש 1, בעמ' 1.

57 ראו המקורות לעיל בה"ש 13.

58 Baum (2010), לעיל ה"ש 1, בעמ' 1532.

59 ראו Posner, לעיל ה"ש 13; Wood, לעיל ה"ש 51.

ממצאים אמפיריים משמעותיים המבססים את הטענות השונות בדבר השפעת ההתמקצעות.⁶⁰ לסקירת המחקרים המעטים שנעשו בתחום ומגבלותיהם נעבור כעת.

ד. מחקרים אמפיריים

סוגיית ההשפעה של התמקצעות השופטים על החלטותיהם וההליכים שבפניהם הופכת חשובה יותר ככל שמערכת המשפט נעשית גדולה ומורכבת יותר. חרף חשיבות תחום ההתמקצעות בתחום המשפט, ולעומת השפעת ההתמקצעות שנחקרה רבות בתחומים מקצועיים אחרים כגון בתחום הרפואה, הניהול והמדע, עדיין אין ממצאים ברורים באשר לאופן שבו משפיעה מידת ההתמקצעות של שופטים על קבלת ההחלטות שלהם.

במחקרם של רכלינסקי ועמיתיו,⁶¹ שבחנו את החלטותיהם של שופטים בתחום פשיטת הרגל, לא נמצא הבדל מובהק בין החלטותיהם של שופטים המתמקצעים בתחום לבין החלטות שופטים שאינם מתמקצעים בתחום. במחקר הציגו החוקרים לשופטים השונים מקרים פיקטיביים הדורשים הכרעה שיפוטית, ולאחר מכן בדקו אם קיימת שונות מובהקת בין ההחלטות שקיבלו השופטים המתמקצעים בתחום פשיטת הרגל לעומת שופטים כלליים. עם זאת יש קושי להסיק מסקנות ממחקר זה. ייתכן בהחלט שהמדגם הקטן הקשה על מציאת הבדלים מובהקים בין שני סוגי השופטים. ייתכן גם שהמערך הניסויי השפיע על התוצאה, שכן סביר להניח שלהתמקצעות השפעה מיוחדת באולם המשפט, כאשר השופט בא במגע אמתי עם עורכי הדין והצדדים, והשפעה זו עשויה להיעלם או להיחלש כאשר השופט נשאל במסגרת ניסוי איך היה מחליט אילו היו מוצגות לפניו עובדות מסוימות. במחקר מאוחר יותר, שגם בו השתתף רכלינסקי, עם גוטרי ורויסטריש,⁶² הושוו החלטות של שופטים המתמקצעים במשפט מנהלי להחלטותיהם של שופטים כלליים, גם כן באמצעות ניסוי בתנאי מעבדה. החוקרים הסתמכו על מודלים תיאוריים של כהנמן וטברסקי המגדירים שתי מערכות של קבלת החלטות: האחת, מערכת אינטואיטיבית (מהירה, אוטומטית, קלה, פשוטה והיוריסטית), והאחרת מחושבת (רציונלית, דורשת מאמץ וריכוז ומבוססת על כללים). החוקרים שיערו כי שופטים כלליים יסתמכו יותר על המערכת האינטואיטיבית של קבלת ההחלטות, ואילו שופטים בעלי התמקצעות יסתמכו יותר על המערכת המחושבת בהליך קבלת ההחלטות השיפוטי. במחקר ביקשו החוקרים משופטים המתמקצעים במשפט מנהלי ומשופטים כלליים להכריע בתרחישים היפותטיים. בניגוד להשערה, נמצא כי גם השופטים בעלי ההתמקצעות, ולא רק השופטים הכלליים, מסתמכים במידה רבה על שיפוט אינטואיטיבי, היינו לא נמצאה השפעה של ההתמקצעות השיפוטית על הליך קבלת ההחלטות. גם ממחקר זה קשה להסיק מסקנות בדבר הליך שיפוטי המתנהל בזמן אמת ומכריע בתיקים ממשיים.

60 ראו Miller & Curry, *Expertise, Experience and Ideology*, לעיל ה"ש 4; Baum (2010), לעיל ה"ש 1.

61 Rachlinski, Guthrie & Wistrich, *Judge's Mind*, לעיל ה"ש 6.

62 Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski & Andrew J. Wistrich, *The "Hidden Judiciary": An Empirical Examination of Executive Branch Justice*, 58 DUKE L.J. 1477 (2009).

לעומת המערכים הניסויים של רכלינסקי ועמיתיו, מילר וקורי בחנו את ההשפעה של מומחיות על החלטות שופטים בתחום הפטנטים.⁶³ מילר וקורי דיווחו כי אצל שופטים שרכשו ידע טכנולוגי רלוונטי לתחום הפטנטים טרם שהפכו לשופטים נמצא שהשפעת האידאולוגיה שלהם על החלטותיהם השיפוטיות הייתה גדולה מאצל אחרים.⁶⁴ בנוסף, נמצא כי החלטות של שופטים בעלי מומחיות דומות אלה לאלה יותר מהחלטות של שופטים שאינם בעלי מומחיות. כמו כן הם מצאו כי שופטים שאינם בעלי ניסיון קדם-שיפוטי בתחום נוטים להיענות יותר לבקשות ולהמלצות של גורם "מומחה" בתחום הפטנטים ביחס לשופטים שלהם ניסיון מקצועי קודם.⁶⁵ לא נמצאה שונות במידה שבה מקבלים שני סוגי השופטים המלצה או בקשה של גורם שאיננו "מומחה". למחקר זה כמה מגבלות כבסיס להבנת השפעת ההתמקצעות על ההחלטות השיפוטיות. ראשית, ההחלטה השיפוטית שנבדקה במחקר הייתה פרי החלטת הרכב שופטים ולא החלטה של שופט בודד, ולכן קשה לדעתנו לבדוק את השפעת ניסיונו של כל שופט על החלטתו שלו.⁶⁶ שנית, המשתנה הבלתי תלוי שנבדק היה הידע הטרם-שיפוטי ולא התמקצעות בפועל במלאכת השיפוט. המחקר לא השווה שופטים שהתמקצעו בתחום לשופטים שלא, שכן המדגם כולו נערך בבית משפט בעל התמקצעות (בית המשפט לערעורים של הסבב הפדרלי (Federal Circuit)), שלו סמכות ייחודית בתחום הפטנטים). ייתכן שניסיון מוקדם המבוסס על עיסוק בתחום קודם למינוי לשיפוט משפיע אחרת מהתמקצעות שיפוטית. שלישית, המדגם עסק בבית משפט אחד, ולכן מספר התיקים שנדגמו (67 תיקים) היה קטן, ומספר השופטים במדגם קטן עוד יותר.

במחקר נוסף שבו נבחנו החלטות שיפוטיות בתחום הפטנטים לא נמצא קשר בין ניסיון שיפוטי (Experience) לבין איכות ההחלטות (Performance). במחקר זה בדק שוורץ⁶⁷ אם שופטים בתחום הפטנטים היושבים בערכאות הנמוכות (District Court) לומדים מהחלטות שופטי הערכאה הגבוהה יותר (Federal Circuit) המבטלות את החלטותיהם של שופטי הערכאות הנמוכות. כאמור, הממצאים הראו כי החלטותיהם של שופטי הערכאות הגבוהות אינן משפיעות על החלטות השופטים בערכאות הנמוכות, וכי פסקי הדין בערכאות הנמוכות אינם משתנים בעקבות ביטול החלטות בערכאות הגבוהות. החוקרים שיערו כי ממצאים אלה קשורים להיעדר יכולת או להיעדר רצון מצד שופטי הערכאות הנמוכות ללמוד מן הניסיון (הפיכת החלטותיהם בערעור) או ליכולת לימוד נמוכה של ערכאות הערעור. מחקר זה התמקד בהשפעה של ניסיון מסוג מסוים – ביטול החלטות שיפוטיות – ולא בהשפעה של התמקצעות בתחום שיפוטי לעומת שיפוט כוללני. גם מחקרים שבדקו אם החלטותיהם של מושבעים שונות במובהק מהחלטות שופטים מקצועיים לא העלו תוצאות חד-משמעיות

63 ראו Banks Miller & Brett ; 4 לעיל ה"ש ; Miller & Curry, *Expertise, Experience and Ideology*, Curry, *Experts Judging Experts: The Role of Expertise in Reviewing Agency Decision Making*, 38 LAW & SOC. INQUIRY 55 (2013).

64 שם.

65 ראו Miller & Curry, *Expertise, Experience and Ideology*, לעיל ה"ש 4.

66 זאת מכיוון ששופטים בפאנל משפיעים זה על זה, וההשפעות שלהם אינן אקראיות.

67 David L. Schwartz, *Practice Makes Perfect? An Empirical Study of Claim Construction Reversal Rates in Patent Cases*, 107 MICH. L. REV. 223 (2008).

או עקיבות. בחלק מן המחקרים נמצא כי המושבעים נוטים פחות להרשיע נאשמים ויותר להקל בעונשם בהשוואה לשופטים;⁶⁸ במחקרים אחרים נמצאו ממצאים הפוכים, ולפיהם מושבעים נוטים לקבל החלטות לחומרה יותר משופטים,⁶⁹ ואילו במחקרים אחרים לא נמצאה שונות מובהקת בין החלטות של מושבעים לבין החלטות של שופטים.⁷⁰ מכל מקום, ייתכן בהחלט שמושבעים ושופטים מחליטים אחרת לא רק בשל ההבדלים במידת ההתמקצעות שלהם אלא גם בשל הבדלים אחרים המבחינים בין שופטים למושבעים. מטעם זה מחקרים אלו אינם משיבים ישירות על שאלת המחקר המעניינת אותנו.

נראה אפוא כי המחקר בתחום התמקצעות של שופטים מצוי בראשיתו, ומכל מקום, טרם נערכו מחקרים כלשהם בתחום התמקצעות של שופטים בשדה המשפט הפלילי. נוסף על העובדה שאין די ממצאים אמפיריים להערכת התמקצעות של שופטים, הספרות המקצועית אף טרם הגדירה בבירור מהי התמקצעות שיפוטית, ולכן עוד ארוכה הדרך עד שיהיה ניתן להעריך את האפקטיביות ואת ההשפעות האחרות של התמקצעות שיפוטית.⁷¹ נוסף על משתנה ההתמקצעות בחנו עוד משתנים העשויים להשפיע על החלטותיו של השופט: הניסיון הטרומי-שיפוטי שלו ושונות הוותק שלו כשופט. המשותף למשתנים אלה הוא צבירת ניסיון מקצועי, באמצעות התמקדות במטריה משפטית מסוימת (התמקצעות); עיסוק משפטי אחר ושונה (ניסיון טרום-מקצועי) או רכישת כלים משפטיים ולבר-משפטיים במשך שנות הכהונה (ותק).

במחקרים שבחנו את השפעת הניסיון המקצועי שבעברם של שופטים נמצא כי ניסיון טרום-שיפוטי כתובע עשוי להיות בעל השפעה ממשית על החלטותיו של שופט.⁷² כך למשל במחקר⁷³ שנערך זמן קצר לאחר החלת הכללים המנחים לענישה בארצות הברית

68 ראו למשל HARRY KALVEN & HANS ZEISEL, *THE AMERICAN JURY* (1966); Shari Seidman Diamond, *Revising Images of Public Punitiveness: Sentencing by Lay and Professional English Magistrates*, 15 LAW & SOC. INQUIRY 191 (1990); Loretta J. Stalans & Shari Seidman Diamond, *Formation and Change in Lay Evaluations of Criminal Sentencing: Misperception and Discontent*, 14 LAW & HUM. BEHAV. 199 (1990).

69 Robert A. Weninger, *Jury Sentencing in Noncapital Cases: A Case Study of El Paso County, Texas*, 45 WASH U.J. URB. & CONTEMP. L. 3 (1994).

70 Michelle D. St. Amand & Edward Zamble, *Impact of Information About Sentencing Decisions on Public Attitudes Toward the Criminal Justice System*, 25 LAW & HUM. BEHAV. 515 (2001).

71 לחוסר במידע אמפירי על השפעת התמקצעותם של שופטים ראו BAUM (2011), לעיל ה"ש 9, בעמ' 226.

72 James L. Gibson, *Race as a Determinant of Criminal Sentences: A Methodological Critique and a Case Study*, 12 LAW & SOC'Y REV. 455 (1977); Darrell Steffensmeire & Chris Hebert, *Women and Men Policymakers: Does the Judge's Gender Affect the Sentencing of Criminal Defendants?*, 77 SOC. FORCES 1163 (1999); Amy L. Anderson & Cassia Spohn, *Lawlessness in the Federal Sentencing Process: A Test for Uniformity and Consistency in Sentence Outcomes*, 27 JUST. Q. 362 (2010). כמובן, ככל תחום, ישנם גם מחקרים שלא מצאו קשר כזה. ראו למשל Susan Welch, Michael Combs & John Gruhl, *Do Black Judges Make a Difference?*, 32 AM. J. POL. SCI. 126 (1988).

73 Gregory C. Sisk, Michael Heise & Andrew P. Morriss, *Charting the Influences on the Judicial Mind: An Empirical Study of Judicial Reasoning*, 73 N.Y.U. L. REV. 1377 (1998).

(SGL) נמצא הבדל בהתייחסות אל הכללים המנחים בין תובעים לשעבר לסנגורים לשעבר בכהונתם כשופטים: תובעים לשעבר אימצו את הכללים המנחים בפסיקתם, ואילו השופטים שהיו בעלי עבר סנגוריאלי גילו בפסיקתם התנגדות לכללים המנחים ולא יישמו את הכללים בהחלטותיהם. במחקר אחר מתחום הסוציולוגיה של המשפט,⁷⁴ שבו נבדקה השפעתם של מאפיינים שונים של שופטים ושל הרקע האישי שלהם על החלטותיהם, נמצאה שונות מובהקת בין שופטים שהיו תובעים לשעבר ובין שופטים שלא היה להם רקע תביעתי, אולם ההשפעה לא הייתה עקיבה: שופטים ששימשו בעברם תובעים החמירו בענישת נאשמים יותר משופטים שאינם בעלי רקע תביעתי, אך החמרה זו נמצאה רק בתיקים שעניינם עבירות אלימות. לעומת זאת בתיקים מסוג אחר (תיקים שעסקו בעבירות רכוש ובעבירות סמים) שופטים בעלי רקע תביעתי החמירו פחות משופטים אחרים. כמו כן נמצא כי שופטים שעבדו בעברם בתביעה יישמו את חוק העונשין בגזרי הדין באופן אחיד יותר משופטים בעלי רקע שאינו תביעתי.

גם לוותק השיפוטי, במובן של שנות הוותק המצטברות במקצוע השיפוט, עשויה להיות השפעה על ההחלטה השיפוטית ועל ההליך; עיסוק מתמשך יותר בשיפוט, כמו למשל בתחום שיפוטי מסוים (התמקצעות), עשוי להשפיע על ההחלטה ועל ההליך, בשל אותם מאפיינים של ההתמקצעות שהוזכרו לעיל: צבירת ידע, רכישת מומחיות, מיומנות של יעילות בקבלת ההחלטה וכדומה. הממצאים בעניין הוותק השיפוטי אינם עקיבים; קיימים ממצאים שלפיהם שופטים ותיקים יותר מחמירים יותר בענישת נאשמים,⁷⁵ ומנגד קיימים ממצאים הפוכים שבהם נמצא קשר בין ותק בשנים לבין ענישה מקלה.⁷⁶ בנוסף, נמצא כי גילו של השופט משפיע במובהק על הענישה שהוא משית על נאשמים: במחקר של מאירס, שהוזכר לעיל,⁷⁷ נמצא כי שופטים מבוגרים נוטים להחמיר בענישה יותר משופטים צעירים. המחקר הנוכחי הוא מחקר השדה הראשון, ככל הידוע לנו, הבוחן אמפירית את השפעתם של התמקצעות שופטים ושל משתנים רלוונטיים נוספים הנוגעים לשופטים על החלטותיהם ועל תהליכי קבלת ההחלטות. השימוש במערך מחקרי של ניסוי טבעי ובמדגם גדול של תיקים מגדיל את הסיכוי כי הממצאים ישפכו אור על השפעת התמקצעות שופטים בכלל והתמקצעות של שופטים בתחום הפלילי בפרט על מאפייני קבלת ההחלטות שלהם.

ה. קבלת החלטות שיפוטיות בהליכי מעצר

התמחות בתחום הרפואה דורשת מן הרופא לעבור הליך ארוך ומובנה של רכישת ידע ומיומנויות מקצועיים. זוהי דרישה מובנת בהתחשב בכך שרופא עוסק בהצלת חיי אדם.⁷⁸ גם במקצוע השיפוט מתקבלות החלטות חורצות גורלות, ויש הסוברים כי עיסוק בדין

74 Martha A. Myers, *Social Background and the Sentencing Behavior of Judges*, 26 CRIMINOLOGY 649 (1988).

75 ראו Gibson, לעיל ה"ש 72; Welch, Combs & Gruhl, לעיל ה"ש 72.

76 ראו Steffensmeire & Hebert, לעיל ה"ש 72.

77 ראו Myers, לעיל ה"ש 74.

78 ראו תקנון ההסתדרות הרפואית בישראל, לעיל ה"ש 26.

הפלילי הוא עיסוק בדיני נפשות.⁷⁹ במשפט הפלילי מתקיימים כל העת שני אינטרסים מנוגדים: האינטרס הציבורי של מניעת פשיעה והאינטרס של קיום הליך תקין שבו יישמרו זכויות הפרט.⁸⁰ המתח בין שני האינטרסים חריף במיוחד כאשר מדובר בהליכי מעצר, ומבין הליכי המעצר חריפותו בולטת בשלב קביעת המעצר הראשון.⁸¹

בשלב שלפני הגשת כתב האישום העצור הוא חשוד אשר נעצר על בסיס "חשד סביר" או "יסוד סביר לחשד" כי הוא ביצע עבירה בת מעצר. משהוחלט להביאו להארכת מעצר, הוא מובא, ככלל, בתוך 24 שעות ממועד מעצרו בפני שופט. השופט הדן בבקשת המשטרה להארכת מעצר נושא באחריות רבה לקבלת החלטה נכונה ומאוזנת, כשבהיבט של העובדות הידועות בדבר החשד והחשוד רב הנסתר על הגלוי. שופט המעצרים בוחן, ראשית, אם קיים חשד סביר לביצוע עבירה המיוחסת לחשוד. בנוסף בוחן השופט אם קיימת עילה למעצר: חשש לשיבוש מהלכי חקירה ומשפט,⁸² מסוכנות של החשוד⁸³ או צורכי חקירה מיוחדים שאי אפשר לקיימם אלא כשהחשוד נתון במעצר.⁸⁴ אם מצא השופט כי התקיימו הנסיבות להצדקת המעצר, עליו לבחון עוד אם ניתן להשיג את מטרת המעצר בדרך שפגיעתה בחשוד פחותה מזו של המעצר, היינו אם ניתן לשחרר את החשוד לחלופת מעצר.⁸⁵ בסמכותו של שופט המעצרים להאריך את המעצר בפרק זמן מרבי של 15 ימים בכל החלטה, ובמצטבר

79 להבחנה שעושה המשפט העברי בין המשפט הפלילי – "דיני נפשות" – לבין המשפט האזרחי, כגון "דיני הממונות", כאשר הזהירות הדיונית והמהותית גבוהה יותר כשבית המשפט עוסק בדיני נפשות, ראו משנה, סנהדרין א, ו. וראו במקבילות: תוספתא, סנהדרין ג, ז; מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי, פרק כג, פסוק ב; משנה תורה, סנהדרין, פרק יא, הלכה א.

80 לפי המודל של PACKER, המתאר את מבנה ההליך הפלילי, פועלים כל העת שני אינטרסים מרכזיים סותרים: אינטרס מיגור הפשיעה (The Crime Control Model), ובו השאיפה לאכיפה יעילה ושמירה על הסדר הציבורי, ומולו האינטרס של שמירה על קיומו של הליך תקין (The Due Process Model), שבו נשמרות זכויות הפרט. בין שני אינטרסים מנוגדים אלה קיים מתח מתמיד, ונקודת האיזון הראויה בין שני הערכים היא חלק משמעותי בתהליך עיצובה של מערכת משפט. להרחבה ראו HERBERT L. PACKER, THE LIMITS OF THE CRIMINAL SANCTION 149–173 (1968); חגית לרנאו רפורמות בדיני המעצר לצורכי חקירה בישראל 12 (חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה (משפטים)", האוניברסיטה העברית בירושלים – המכון לקרמינולוגיה, 2001).

81 בשלב זה, שבו קיים אך חשד לביצוע עבירה וטרם נאספו ראיות לכאורה להוכחת אשמו של החשוד, עולה בקשתה של המשטרה לאפשר לה להפעיל את יכולותיה ללא כל הפרעה, לקדם את החקירה כדי לאפשר הגשת כתב אישום המבוסס על ראיות מוצקות ולהגן על הציבור מפני מסוכנותו הלאורית של החשוד, ואולי חשודים אחרים שטרם נעצרו. עם זאת בשלב זה חזקת החפות העומדת לחשוד היא כמעט מוחלטת, שכן לא ברור אם החשד המיוחס לו ממשי, וממילא החשש מפני טעות הוא גדול. החשש מפני פגיעה בלתי מוצדקת בחשוד היא משמעותית במיוחד לא רק בשל ההיתכנות של מעצרו של אדם חף מפשע, אלא גם בשל כל הפגיעות הנלוות להעלאת שמו של אדם כחשוד בביצוע עבירה: פגיעה בשמו הטוב, פגיעה ביכולת הפרנסה שלו, פגיעה ביחסיו עם אנשים מהמעגל המשפחתי והחברתי הקרוב אליו וכדומה.

82 ס' 13(א)(1) לחוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – מעצרים), התשנ"ו–1996 (להלן: חוק המעצרים).

83 ס' 13(א)(2) לחוק המעצרים.

84 ס' 13(א)(3) לחוק המעצרים.

85 ס' 13(ב) לחוק המעצרים.

ניתן (בכפוף לחריגים) להאריך את המעצר לפני הגשת כתב אישום למשך 30 ימים.⁸⁶ בין הדיונים בבקשות המשטרה להארכת המעצר אמורה המשטרה לבצע את פעולות החקירה שלשמן אושר לה להחזיק את החשוד במעצר, ובדיוני המעצר אמור השופט לפקח על עבודת המשטרה, לבחון אם החקירה מתנהלת בקצב משביע רצון, ואם יש צורך להמשיך ולהחזיק את החשוד במעצר.

הדיון בעניין המעצר מתקיים על בסיס בקשת המשטרה להארכת המעצר,⁸⁷ ובסופו השופט מכריע אם יקבל את הבקשה במלואה (מלוא ימי המעצר המבוקשים), או בחלקה, או שיורה על שחרורו של החשוד בכפוף לתנאים מגבילים (ערבות עצמית, הפקדה, מעצר בית וכו'), או ללא כל תנאי. הדיונים בבקשות של המשטרה להארכת מעצר של חשודים ("מעצר ימים") מתקיימים בפני שופטים המשמשים "שופטים תורנים" בבתי משפט השלום. משך זמן התורנות נקבע על ידי נשיא בית המשפט, והוא שונה בין בתי המשפט. בכל בתי המשפט השתתפו כל השופטים הפליליים וכל השופטים האזרחיים בתורנות מעצר בתקופת המחקר. השופטים הפליליים שימשו תורני מעצרים במשך שבוע ימים בכל פעם. גם השופטים האזרחיים, אשר אינם עוסקים במשפט פלילי במהלך הרגיל של עיסוקם, השתתפו בתורנות המעצרים בתקופה שנבחרה. בחלק מבתי המשפט (כגון בירושלים, בראשון לציון ובבאר-שבע) הם דנו בתיקים בתורנות בת שבוע ימים, כמה פעמים בשנה; בבתי משפט אחרים (כגון בבית המשפט בתל-אביב ובנצרת) משתתפים השופטים האזרחיים בתורנות המתקיימת כמה פעמים בשנה בסופי שבוע בלבד, ובחיפה משובצים חלק מן השופטים האזרחיים לתורנות שבועית וחלק מהם לתורנות בסופי שבוע בלבד.

בחרנו לבחון במחקר את הליכי המעצר מכמה טעמים: ראשית, הליכי המעצר הם בלבד של ההליך הפלילי, והחלטות בתיקי מעצר הן מן הקשות והמורכבות הנדרשות בהכרעה השיפוטית;⁸⁸ שנית, חלקם של הליכי המעצר הוא רב יחסית לכלל ההליכים הפליליים. בשנת 2013 עצרה המשטרה 61,049 איש, מהם 20,080 נעצרו עד תום ההליכים או עד החלטה אחרת, ו-40,967 נעצרו ככל הנראה לצורכי חקירה, לפני הגשת כתב אישום. מספר כתבי האישום השנתי עמד על 48,484.⁸⁹ בנוסף, חוק המעצרים מדגיש את תפקידו של בית המשפט כגורם ראשון במעלה המבקר את הפעלת סמכויות המעצר ומאזן בין האינטרסים

86 בקשה להמשך מעצר בתום 30 ימי מעצר צריכה להיות מלווה באישור מטעם היועץ המשפטי לממשלה. הארכת מעצרו של חשוד לתקופה העולה על 75 ימים, בטרם הוגש כתב אישום נגד החשוד, היא בסמכות שופט בית המשפט העליון, אשר רשאי להאריך את המעצר ב-90 ימים בכל פעם. וראו ס' 17, 62 לחוק המעצרים.

87 שבה מפורטים פרטי החשוד, פרטי החשד והעבירה המיוחסת לחשוד, עילות המעצר ובקשת המשטרה מבית המשפט להורות על הארכת המעצר במספר מסוים של ימים, או בקשה להורות על שחרורו של החשוד בתנאים מבוקשים מסוימים.

88 בית המשפט העליון מתייחס לא אחת לקושי הרב הטמון בקבלת החלטות בתיקי מעצר ימים, שבהם העובדות אינן ברורות לאשורן, ועל השופט להסתמך על "האינטואיציה השיפוטית המושכלת" שלו, כלשונו של השופט חשין בבש"פ 6350/97 רוזנשטיין נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 29.10.1997); או על "חוש המומחיות" שלו, כלשונו של השופט נאור בבש"פ 7686/03 רפייב נ' מדינת ישראל, פ"ד נז(6) 753, 763 (2003).

89 ראו משטרת ישראל שנת המפנה – שנתון סטטיסטי 2020–21, 23–24, 77 (2014) www.police.gov.il/Doc/TfasimDoc/shnaton2013v4.pdf.

הסותרים של ביטחון הציבור אל מול שמירה על הליך תקין וזכויות חשודים.⁹⁰ לבסוף, וחשוב לא פחות, האופן שבו מתנהלות תורנויות מעצרים שמשתתפים בהן הן שופטים אזרחיים והן שופטים פליליים הוא "מעבדה מצוינת"⁹¹ לבחינת השפעתה של מידת התמקצעות השופטים על קבלת ההחלטות שלהם בהליך המעצר. מדובר בסיטואציה ייחודית שבה תיקים מחולקים אקראית בין שופטים בעלי התמקצעות ("פליליים") וחסרי התמקצעות ("אזרחיים"), ולכן אין חשש להטיה שנובעת מחלוקת התיקים.⁹² אמנם התורנויות של השופטים נקבעות מראש, אולם סביר להניח שאנשים השוקלים לבצע עבירות במהלך השבת והשוטרים המחליטים לעצור אינם מודעים לזהות השופט התורן ולהתמקצעותו ואינם מקבלים החלטות על פי זהות זו – ומטעם זה חלוקת התיקים בין השופטים הפליליים לאזרחיים היא למעשה אקראית. זהו אפוא המחקר הראשון הבוחן התמקצעות שופטים במערך מחקרי של ניסוי טבעי.⁹³

בנוסף, החלטת שופט המעצרים (מספר ימי המעצר שעליהם הוא מורה) יוצרת סולם קרדינלי של חומרת העמדה השיפוטית. סולם זה מקל את הניתוח הסטטיסטי של ההחלטה השיפוטית (בשונה למשל מגזירת הדין, שם מורכב העונש ממרכיבים שונים כגון קנס, מאסר על תנאי, מבחן ועוד, ויש קושי לקבוע סולם חומרה ברור ביניהם). נתונים אלה, כמו גם משכו הקצר של הדיון, מאפשרים יצירת מדגם תיקים רחב ומצמצמים עד מאוד את החשש שיהיו הבדלים רלוונטיים בין התיקים המגיעים לשופטים השונים כתלות בהתמקצעותם. במחקר זה בדקנו אם קיים הבדל בין שופטים המתמקצעים במשפט פלילי לבין שופטים אזרחיים במידה שבה בקשת המשטרה משפיעה על החלטתם. נדגיש כי לא ביקשנו לבדוק אם התמקצעות משפיעה על איכות ההחלטה השיפוטית, היינו עד כמה היא "נכונה" או "מדויקת", אלא בדקנו אם התמקצעות משפיעה על גישת השופטים השונים: אם

90 המשטרה, האמונה על תקינות הליכי החקירה והמעצר, ידעה בעבר ביקורת ציבורית קשה, כגון בדוח מבקר המדינה לשנת 1995 שהעלה "ליקויים חמורים" בכל הנוגע להפעלת שיקול דעת והתנהלות המשטרה בתחום המעצרים. בעקבות הביקורת וכן בעקבות שיח משפטי על השפעת חקיקת חוקי היסוד על זכויות הפרט, נחקק חוק המעצרים שנועד להבטיח כי השימוש במעצר לא יעלה על הנדרש באופן הכרחי, ושהשימוש בכלי קיצוני זה יעשה תוך הפעלת שיקול דעת ראוי ובאופן מידתי. ראשית, קוצר בחוק החדש משך זמן המעצר בלא צו שיפוטי, ונקבע כי על המשטרה להביא את העצור בפני שופט תוך 24 שעות, במקום 48 שעות (ס' 29א) לחוק המעצרים; כמו כן, נקבעה עדיפות למעצר בצו של שופט (ס' 4 לחוק המעצרים); הורחבו שעות עבודתו של בית המשפט בדינוי המעצר (ס' 29ג) לחוק המעצרים, וכן הוגדרו במפורש העילות למעצרו של חשוד לפני הגשת כתב אישום (ס' 13 לחוק המעצרים).

91 ראו מאמרם של גול-אייל, סוליציאנו-קנין, עינב ושובאש, לעיל ה"ש 18, שבו בדקו החוקרים את השפעת הזהות האתנית של החשוד ושל השופט על ההחלטות השיפוטיות.

92 נבהיר כי המחקר אינו מתמקד בשאלה "מה משפיע על החלטת המעצר והליך המעצר", אלא בשאלה "האם התמקצעות משפיעה על החלטת המעצר והליך המעצר". לכן גם אם קיימת אפשרות שלפיה תיקי המעצר שנדונים בסופי שבוע שונים באופן כלשהו מתיקי מעצר הנדונים בימים אחרים בשבוע, לא ישפיע הדבר על בחינת משתנה ההתמקצעות.

93 ס' 48 לחוק בתי המשפט מסמך את נשיא בית המשפט וסגנו לקבוע איזה שופט ידון בכל עניין, ולכן קיימת אפשרות שתיקים מסוג מסוים יועברו אל שופטים מסוימים. לעומת זאת הנוהג המנהלי של הנהלת בתי המשפט, שלפיו המשטרה מגיעה עם בקשת המעצר אל בית המשפט ואל השופט המשמש שופט תורן באותו יום, מבטיח כי חלוקת התיקים תהיה אקראית.

התמקצעות קשורה לגישה מחמירה יותר או לגישה מקלה יותר של השופטים כלפי החשודים הנדונים בפניהם. "שופטים פליליים" הוגדרו כשופטים אשר דנים בדרך כלל במהלך השבוע בתיקים פליליים, והם עוסקים כדבר שבשגרה בדין הפלילי המהותי תוך שימוש בכללי סדר הדין הפלילי. "שופטים אזרחיים" הוגדרו כשופטים שאינם דנים בתיקים פליליים בשגרת עבודת השיפוט שלהם, והמפגש היחיד שלהם עם המטריה הפלילית היא במסגרת דיון בתיקי מעצר. נוסף על בחינת ההתמקצעות בדקנו מאפיינים נוספים של שופטים שעשויה להיות להם השפעה על החלטות ועל ההליכים, ובהם הניסיון המקצועי שקדם לשיפוט ומספר שנות הוותק המקצועי, כפי שיוצג בהרחבה בפרק הבא.

1. שיטה

1. כלי המחקר

המחקר הנוכחי בדק יותר מ-1,600 החלטות של הארכת מעצר ראשונית שהתקבלו בכל מוצאי השבתות בשנת 2011. המידע על התיקים נלקח מתוך מערכת "נט-המשפט". במדגם (N=1692) נבחנו כל הבקשות להארכת מעצר ראשונה לפני הגשת כתב אישום שהוגשו במוצאי שבתות בשנת 2011, בשישה בתי משפט שלום מרכזיים בכל אחד מששת מחוזות השיפוט: שלום-נצרת, שלום-חיפה, שלום-תל-אביב, שלום-ירושלים, שלום-ראשון לציון ושלום-באר-שבע. כיוון שבמוצאי שבת כל הבקשות להארכת מעצר מובאות לבית המשפט המרכזי של המחוז, המדגם כולל למעשה את כל דיוני המעצר שהתקיימו במוצאי שבתות בשנת 2011. כפי שהגדרנו לעיל, שופטים אזרחיים הם שופטים שאינם עוסקים במהלך הרגיל של עיסוקם בהליכים פליליים למעט תורנויות המעצרים. בתקופה שבה בוצע המחקר בחלק מבתי המשפט (בתי המשפט במחוז צפון ובמחוז תל-אביב) דנו בתקופה הרלוונטית כל השופטים האזרחיים בתיקי מעצר רק ב"תורנות סוף שבוע" (ימי שבת, ובחלק מבתי המשפט גם ימי שישי, כמה פעמים בשנה). בבתי משפט אחרים (כגון בבית המשפט בחיפה) שמעו חלק מן השופטים האזרחיים תיקי מעצר ב"תורנות סוף שבוע", וחלק מן השופטים האזרחיים השתתפו גם ב"תורנות מעצרים" הנמשכת שבוע כמו השופטים הפליליים. בבתי משפט אחרים (בתי המשפט במחוזות ירושלים, ראשון לציון ודרום) השתתפו כל השופטים האזרחיים, כמו עמיתיהם הפליליים, ב"תורנות מעצרים" הנמשכת שבוע ימים.

המידע על הפרקטיקות השונות של בתי המשפט כמו גם על התמקצעות השופטים אינו זמין בצורה רשמית, שכן מדובר בהחלטות מנהליות שמקבל נשיא בית המשפט בכל אחד מהמחוזות. לפיכך מידע זה נאסף באמצעות שיחות עם עורכי דין מכל המחוזות (בדרך כלל מהסנגוריה הציבורית), שיחות עם שופטים ועיון ברשימות תורני המעצרים שפורסמו. במקרים חריגים, כשמקורות המידע האלו לא הספיקו, השלמנו את המידע על אודות השופטים באמצעות איתור תיקים שבהם הם טיפלו במאגרי המידע ובמערכת נט-המשפט וסיווגם כשופטים פליליים או אזרחיים על פי התיקים שנמצאו.

המחקר התמקד בתיקים הנדונים במוצאי שבתות כדי לאפשר בדיקה של השפעת התמקצעות השופטים על החלטותיהם, היינו השוואה בין החלטותיהם של שופטים אזרחיים

שאינם מתמקצעים בהליכים פליליים לבין החלטותיהם של שופטים פליליים המתמקצעים בהליכים אלו.

את קבוצת השופטים האזרחיים בחנו גם כשתי קבוצות משנה: "שופטים אזרחיים בתורנות שבועית" ו"שופטים אזרחיים בתורנות סוף שבוע", כאשר הראשונים הם שופטים המשתתפים בתורנות מעצרים הנמשכת שבוע ימים (לרבות בסוף השבוע) בכל פעם, כפי שעושים שופטים פליליים, ואילו קבוצת המשנה השנייה מתייחסת לשופטים הדנים בתיקי מעצר בתורנות של סוף שבוע בלבד, כמה פעמים בשנה. כך יכולנו לבחון את השפעת גורם ההתמקצעות פעם אחת כמשתנה בלתי תלוי בעל שתי רמות בסיסיות (פלילי או אזרחי), ופעם שנייה כמשתנה בלתי תלוי בעל רזולוציה גבוהה יותר של התמקצעות, לפי שלוש רמות (פלילי, אזרחי-שבועי ואזרחי-סוף שבוע).

התיקים במחקר נדונו על ידי 57 שופטים פליליים ו-80 שופטים אזרחיים. בקרב השופטים האזרחיים היו 41 שופטים שהשתתפו בתורנות שבועית ו-39 שופטים שהשתתפו בתורנות סופי שבוע. הבחירה בדיונים המתקיימים במוצאי שבת בלבד היא משתי סיבות: ראשית, במוצאי שבת כמעט כל החשודים המובאים להארכת מעצר הם חשודים שנעצרו במהלך השבת ומובאים בפני שופט לראשונה מאז מעצרו. לעומת זאת באמצע השבוע יש גם דיונים בבקשות המשכיות להארכת המעצר, לאחר ששופט כבר הורה על הארכת מעצר ראשונית, וכעת מבקשת המשטרה פרק זמן נוסף לצורך השלמת החקירה או הגשת בקשה למעצר הליכים וכתב אישום. כדי לצמצם את השונות בין התיקים בחרנו לבחון רק הארכות מעצר ראשוניות. שנית, וחשוב מכך, במוצאי שבת שופטים אזרחיים רבים, שברגיל אינם עוסקים כלל במשפט פלילי, נקראים לחלוק עם השופטים הפליליים את הטיפול בתיקי המעצר. כך מספר השופטים האזרחיים במדגם היה גדול ממספר השופטים האזרחיים בתורניות מעצר בימי השבוע בלבד, באופן שאפשר השוואה להחלטות המעצר של השופטים הפליליים.

המדגם כלל תיקים שבהם הושגה הסכמה בין הצדדים שאושרה בהחלטה שיפוטית (כ-400 תיקים שנכללו בעיבודים השונים) ותיקים שבהם לא הייתה הסכמה בין הצדדים באשר להארכת המעצר (כ-1,200 תיקים שנכללו בעיבודים השונים). במדגם היו 14 בקשות להארכת מעצר של קטינים. תיקים אלה הוצאו מן המדגם, שכן תיקי נוער הם בעלי מאפיינים ייחודיים, ויש להניח שההחלטה בהם מושפעת מגורמים שונים (כגון היות החשוד קטין נזקק, נוכחות הורים בדיון וכדומה) שלא נבדקו במחקר.

נתונים מן התיקים קודדו לתוך טבלת נתונים, שכללה נתונים אלה:

מאפיינים של התיק – בית משפט, כל העבירות המיוחסות לחשוד, מספר ימי מעצר מבוקש, מספר ימי מעצר שהוטלו בהחלטה על החשוד, ואם הייתה הסכמה בין הצדדים באשר להמשך המעצר.

מאפיינים של השופט – התמקצעות (אזרחית/פלילית), אשר לשופטים אזרחיים: אם מדובר בתורנות של סוף שבוע או בתורנות של שבוע, שנות הוותק על כס השיפוט, הניסיון המקצועי שקדם למינוי לשיפוט (האם השופט שימש תובע או לא), מוצא אתני ומין.

מאפיינים של החשוד – גיל, מין, מוצא אתני, לאום, עבר פלילי.

מאפיינים של הסנגור – מוצא אתני, מין.

זהות בית המשפט – כל אחד מששת בתי המשפט שנבדקו במדגם.

הנתונים נותחו באמצעות רגרסיות לינאריות ורגרסיות לוגיסטיות. בשלב ראשון של הניתוח בדקנו הבדלים בין החלטותיהם של השופטים הפליליים לבין החלטות השופטים האזרחיים (שתי רמות של התמקצעות), ובשלב שני חילקנו את קבוצת השופטים האזרחיים לשתי קבוצות משנה: אזרחיים בתורנות של שבוע, ואזרחיים בתורנות של סוף שבוע, ובדקנו שונות בין שלוש קבוצות השופטים (שלוש רמות של התמקצעות). בנוסף בדקנו משתנים הקשורים לשופטים והעשויים להיות בעלי השפעה על ההחלטה השיפוטית ועל ההליך השיפוטי: הניסיון הטרם-שיפוטי והוותק השיפוטי (בשנים). כדי להבטיח כי המחקר יבדוק קשר בין המשתנים הבלתי תלויים למשתנים התלויים, נשלטו הנתונים הדמוגרפיים של השופטים ושל החשודים ברגרסיות.

2. משתני המחקר

המחקר התמקד כאמור בבחינת השפעתה של מידת ההתמקצעות של שופטים על קבלת ההחלטות שלהם. להלן נציין את המשתנים שנבדקו ואת השערות המחקר, ולאחר מכן נפרט כיצד נמדדו המשתנים ונפרס את הבסיס התאורטי להשערות המחקר.

המשתנים התלויים:

1. מספר ימי מעצר בהחלטה השיפוטית: החלטת השופט בתיק המעצר קודדה כמשתנה רציף על פי מספר ימי המעצר שנקבעו בין 0 (שחרור) לבין 15 ימים.
2. החלטות שחרור: החלטת השופט בתיק המעצר קודדה גם כמשתנה דיכוטומי של שחרור או מעצר.
3. הסכמה/אי הסכמה של הצדדים: בתיקים שבהם הייתה הסכמה של הטוען המשטרתי ושל הסגור על מספר ימי המעצר שיוטלו על החשוד, קודד המשתנה בערך "הסכמה", ובתיקים שבהם לא הייתה הסכמה של הצדדים קודד המשתנה כ"אי-הסכמה". משתנה זה הוסף במהלך המחקר, כפי שיתואר בהמשך.

המשתנים הבלתי תלויים:

1. מידת התמקצעות של שופטים: שופט העוסק דרך קבע בתיקים אזרחיים סווג כשופט אזרחי, ואילו שופט השומע בדרך כלל תיקים פליליים סווג כשופט פלילי. כפי שפירטנו לעיל, השופטים האזרחיים חולקו לשתי קבוצות משנה לפי סוג תורנות המעצרים שבה השתתפו: תורנות בת שבוע ימים בכל פעם או תורנות המתקיימת בסוף שבוע בלבד.
2. ניסיון טרום-שיפוטי: השופטים חולקו לשתי קבוצות: שופטים ששימשו בעברם תובעים ושופטים בעלי ניסיון קודם אחר. המידע על השופטים נלמד מפירוט קורות החיים של שופטים באתר הרשות השופטת. לא כללנו התייחסות לשאלה אם השופט היה סגור בעברו, שכן לא מצאנו דרך מהימנה לאתר מידע זה. בנוסף, לעומת תובע, שהוא תפקיד המוגדר בחוק, סגור יכול לשמש כל עורך דין, ולכן השאלה אינה רק אם שופט שימש בעבר סגור או לא, אלא גם איזה נתח מעבודתו התמקד בייצוג נאשמים, ובשל כך יש קושי רב לכלול משתנה זה.

3. ותק: בדקנו באתר הרשות השופטת את שנת מינויו לשיפוט של כל אחד מהשופטים. חילקנו את השופטים לשתי קבוצות לפי הוותק שלהם: שופטים המכהנים בתפקידם עד 4 שנים, ושופטים היושבים על כס השיפוט 4 שנים ומעלה. לפי חלוקה זו 83 שופטים ותיקים טיפלו ב-94 תיקים, ו-47 שופטים חדשים טיפלו ב-729 תיקים. יצוין כי גם סיווג שופטים שמכהנים עד 5 שנים כחדשים לא שינה בהרבה את התוצאות שעליהן נדווח באשר להשפעת הוותק. מנגד, כשלצורך בדיקת הסיווג התייחסנו רק לשופטים בשלוש שנות כהונתם הראשונות כאל כשופטים חדשים, מספר השופטים החדשים הצטמצם ל-32 שופטים, והם טיפלו רק ב-446 תיקים, דהיינו רק בכרבע מהתיקים. בחלוקה זו מובהקות ההשפעה של הוותק השיפוטי אבדה. אנו סבורים שנכון יותר להתייחס גם לשופטים בשנתם הרביעית (ואולי גם בשנה החמישית) כאל שופטים חדשים, כיוון שנראה שדפוס החלטתם עדיין דומים לדפוס החלטתם של שופטים חדשים, ובשל מספרם הגדול, הכללתם עם השופטים הוותיקים גורמת לאבדן מובהקות ההבדלים בין הקבוצות.

4. חומרת העבירה: משתנה זה קודד לפי שתי רמות של חומרה לפי העונש המרבי הקבוע בצד העבירה החמורה מבין העבירות המיוחסות לחשוד בבקשת המשטרה: עבירות שהעונש המרבי בגין ביצוען הוא עד 7 שנות מאסר קודדו כ-0, עבירות שהעונש המרבי שבצדן עולה על 7 שנות מאסר קודדו כ-1. הקידוד לשתי רמות אלה של חומרה תואם את החלוקה בין עבירות חמורות שהן בסמכות השיפוטית של בית המשפט המחוזי (עבירות שהעונש שבצדן גבוה מ-7 שנות מאסר), לבין העבירות החמורות פחות (שעונשן לפי חוק הוא עד 7 שנים) והן בסמכות שיפוט של בית משפט השלום. נציין כי טווח העבירות בתיקים הכלולים במדגם המחקר הוא בפועל רחב ומגוון, וייתכן שיש לכך השפעה על חומרת העבירות באופן שאינו בא לידי ביטוי בהגדרת המשתנה הדיכוטומית שנבחרה למשתנה חומרת העבירה. עם זאת, כפי שיובהר בהמשך המאמר, מערך המחקר "מפצה" במידה מסוימת על הסיווג לשתי רמות חומרה בלבד: חומרת העבירות מתווכת ככל הנראה על ידי מספר ימי המעצר המבוקשים על ידי המשטרה, וכך השליטה במספר הימים שהמשטרה ביקשה מסייעת לשלוט במלוא המרכיבים העשויים להשפיע על הצורך במעצר (בהם חומרת העבירה).

5. מספר ימי מעצר בבקשת המשטרה: צוין מספר הימים שבהם ביקשה המשטרה להאריך את מעצרו של החשוד (0–15).

6. בית המשפט: ששת בתי המשפט שנבדקו במדגם הושו בהחלטות השופטים היושבים בהם.

7. נתונים דמוגרפיים: נכללו נתונים על הזהות האתנית (יהודי=0, ערבי=1) והמגדרית של השופטים, של החשודים ושל הסנגורים. אשר לחשודים נכללו גם נתוני זהות נוספים (תושבי מזרח ירושלים, תושבי שטחים, תושב זר אחר), כמו גם נתון על הגיל (בחלוקה לצעירים עד גיל 20 ומבוגרים).⁹⁴ אשר לשופטים נכלל גם משתנה דיכוטומי לעניין

94 כאשר גיבשנו את רשימת המשתנים שאותם ביקשנו לקודד, כללנו את המשתנה "עבר פלילי של החשוד", משתנה ששיערנו שישפיע על ההחלטה השיפוטית. שיערנו שחשודים בעלי עבר פלילי ייעצרו

הוותק שלהם: שופט צעיר הוגדר כמי שמונה לאחר 1.1.2008, דהיינו מכהן פחות מארבע שנים.

3. השערות המחקר

א. התמקצעות: יימצא הבדל בין החלטות של שופטים פליליים לבין החלטותיהם של שופטים אזרחיים.

א.1. יימצא הבדל במידת ההיענות של שופטים אזרחיים לעומת פליליים לבקשה לעצור חשוד (כלומר, יימצא הבדל בין הסיכוי שתתקבל החלטה על מעצר כשהשופט הוא אזרחי לסיכוי שתתקבל החלטה כזו כשהשופט הוא פלילי).

א.2. יימצא הבדל במספר ימי המעצר שיטילו שופטים אזרחיים לעומת פליליים.

ב. עבר תביעתי:⁹⁵ יימצא הבדל בהחלטות שופטים שהיו בעברם תובעים לעומת יתר השופטים.

ב.1. יימצא הבדל בסיכוי שתתקבל החלטה על מעצר כשהשופט שימש בעבר תובע, כשאצל שופטים בעלי רקע תביעתי יהיה סיכוי גבוה יותר שתתקבל החלטה על מעצר לעומת החלטת יתר השופטים.

ב.2. יימצא הבדל במספר ימי המעצר שיטילו שופטים בעלי רקע תביעתי לעומת יתר השופטים: בהחלטות על מעצר שופטים בעלי רקע תביעתי יטילו ימי מעצר רבים מאלה שיטילו יתר השופטים.

ג. ותק:⁹⁶ יימצא הבדל בהחלטות שופטים ותיקים (שלהם יותר מארבע שנות ותק) לעומת אלה של שופטים חדשים.

ג.1. אצל שופטים ותיקים יותר יהיה סיכוי גבוה יותר שתתקבל החלטה על מעצר בהשוואה לשופטים חדשים יותר.

ג.2. יימצא הבדל במספר ימי המעצר שיטילו שופטים ותיקים לעומת שופטים חדשים: בהחלטות על מעצר שופטים ותיקים יטילו מספר גדול יותר של ימי מעצר בהשוואה לשופטים החדשים.

החלטות השופטים נבדקו בהחלטות בדבר מעצר או שחרור (משתנה דיכוטומי) וכן לפי מספר ימי המעצר בהחלטה (משתנה רוח).

יותר (ולא ישוחררו) וכן ייעצרו למספר ימים גדול ביחס לחשודים שעברם הפלילי נקי. בקידוד בפועל היה קשה לחלץ מידע ברור באשר לקיומו של רישום פלילי, שכן בחלק גדול מן הפרוטוקולים לא הייתה כל התייחסות לנתון זה, או שהייתה התייחסות ל"עבר" של החשוד, שממנה לא היה ברור אם מדובר בהרשעות (החלטות שיפוטיות) או ברישום משטרי (תיקים פתוחים או תיקים שנסגרו). לכן החלטנו שלא לכלול משתנה זה בניתוח הרגרסיה. עם זאת אין לחשוש להטיה עקב חוסר זה. ראשית, מכיוון שבקשת המשטרה, שאותה כללנו בניתוח, מתחשבת בוודאי גם בעברו הפלילי של החשוד, ושנית, מכיוון שאין סיבה להניח שיש הבדל בממוצע בין העבר הפלילי של החשודים שנדונו בפני שופטים אזרחיים לאלו שנדונו בפני שופטים פליליים, ולכן אין סיבה להניח ששליטה כאמור תשנה את הממצאים.

95. ההשערה בעניין הניסיון הטרור-שיפוטי הוספה בשלב מתקדם של המחקר כדי להרחיב את טווח המשתנים הנבדקים העשויים להשפיע על ההחלטה השיפוטית ועל ההליך.

96. גם משתנה הוותק השיפוטי, כמו משתנה הניסיון הטרור-שיפוטי, נבדק בשלב מתקדם של המחקר.

התמקצעות: לא הייתה לנו השערה מוצקה בדבר כיוון ההבדל שיימצא בעניין ההתמקצעות. מחד, שיערנו שביטחונם העצמי של שופטים אזרחיים שאינם מנוסים בדיון פלילי לא יהיה איתן בהכרעה בתיק המעצר. הם ייטו להסתמך יותר על בקשת המשטרה כמו גם על "מומחיותה" של המשטרה כנציגת המדינה בהליך החקירה, ולכן ייענו יותר לבקשות מעצר ויקבעו תקופות מעצר ממושכות יותר.⁹⁷ על פי זה, שופטים פליליים, השומעים במהלך הרגיל של עיסוקם תיקים פליליים, נחשפים גם לפגמים ולמחדלים הקיימים לעתים בעבודת המשטרה (מחדלי חקירה, חקירה המביאה להאשמת אדם חף מפשע וכדומה), ולכן מידת ההיענות שלהם לבקשת המשטרה תהיה נמוכה ביחס לשופטים האזרחיים.

מנגד שיערנו ששופטים פליליים, הרגילים להטיל עונשי מאסר ולשלוח חשודים למאסר, עוברים מעין תהליך של "חספוס" (Desensitization)⁹⁸, מונח המתייחס לתהליך שבו חשיפה מתמשכת לתכנים קשים מפחיתה רגישות, וכך יקל עליהם לשלוח חשודים למתקן המעצר. כמו כן השופטים הפליליים עשויים לפגוש מקרים רבים יותר של משוחררים בערובה שהפרו את תנאי הערובה שלהם ואף ביצעו עבירות נוספות בעת שחרורם, ולכן לזכור יותר מקרים כאלו. כיוון שמקרה שבו חשוד משוחרר מבצע עבירה עלול להיתפס כסוג של כישלון של השופט ששחרר אותו, מקרים כאלו עשויים לזכות לבולטות רבה יותר ביוזכרונם של אותם שופטים פליליים ולגרום להם להפריז בהערכת הסיכון שבשחרור ממעצר, או למצער להעריכו כגבוה מכפי שיוערך על ידי שופטים אזרחיים. גם מטעם זה הם עלולים לעצור חשודים רבים יותר ולתקופות ארוכות יותר.

זאת ועוד, שופטים פליליים מורגלים בעומס המוטל עליהם כאשר הם מתבקשים להאריך מעצרים בפעם השנייה או השלישית, ולכן הם עשויים להעדיף הארכות מעצר לתקופות ארוכות יותר כדי להקטין עומס זה. חלק מהשופטים האזרחיים, לעומתם, אינם דנים בהארכות מעצר במהלך ימות השבוע, ולכן העומס שמוטל עליהם אינו מושפע מבקשות להארכות מעצר נוספות על המעצר הראשוני.

בנוסף, כפי שציין באום בספרו,⁹⁹ שופטים פליליים עשויים להיות נתונים להשפעה גדולה יותר של בקשת המשטרה, כיוון שהטוענים המשטרתיים הם שחקנים חוזרים

97 השוו Miller & Curry, *Expertise, Experience and Ideology*, לעיל ה"ש 4, שהראו כי שופטים בעלי מומחיות מוקדמת מושפעים פחות מעמדה של גורם מומחה המופיע בפניהם.

98 על השפעות החשיפה לאלימות על כושר השיפוט ראו Nicholas L. Carnagey, Craig A. Anderson & Brad J. Bushman, *The Effect of Video Game Violence on Physiological Desensitization to Real-Life Violence*, 43 J. EXPERIMENTAL SOC. PSY. 489 (2007) שבו נמצא כי חשיפה לתכנים אלימים במשחקי וידאו גורמת לירידה ברגישות לאירועי אלימות בחיים האמיתיים; כן ראו בעניין זה את מחקרה של סאמס, ALICIA SUMMERS, THE ROLE OF EXPERTISE IN LEGAL DECISION MAKING, IN JUVENILE DEPENDENCY CASES: COMPARING JUDGES TO MOCK JURORS (2009), שבו נבדקה במשפט דמה השפעת התמחות של שופטים בתחום תיקי הנזקקות שבהם נדרשו הנבדקים להכריע בעניין הוצאה חוץ-ביתית של ילד בשל נסיבותיו המשפחתיות הקשות. נמצא כי החלטות שופטים בעלי התמחות בתחום נבדלו מהחלטות שופטים אחרים, בין היתר בכך שהתגובות הרגשיות השליליות שלהם לנסיבות הקשות שבפניהם היו פחותות משל שופטים שאינם בעלי התמחות בתחום, והם תיארו את המקרה כמורכב פחות מכפי שתיארו חבריהם.

99 BAUM (2011), לעיל ה"ש 9, בעמ' 99.

באולמם. אמנם גם סנגורים, בייחוד בבתי המשפט בפריפריה, עשויים להופיע פעמים רבות בפני אותו שופט, אולם מספר הסנגורים גדול בהרבה ממספר הטוענים המשטרתיים המופיעים באותו בית משפט, ולכן השפעתם כשחקנים חוזרים קטנה יותר. כיוון שהמגמות מהתופעות האמורות סותרות, שיערנו שיהיה הבדל במאפייני ההחלטה (בדבר המעצר ומשכו) בין שופטים פליליים לאזרחיים, בלא שיש לנו השערה בנוגע לכיוון הצפוי של הבדל זה.

עבר תביעתי: בשונה מהשערותינו בעניין ההתמקצעות, ההשערות שנגעו לניסיון הטרם-שיפוטי היו ברורות יותר בכיוונן. שיערנו כי ניסיון מקצועי קודם כתובע ישפיע על שופט באופן שהוא יחמיר יותר עם החשודים; יהיה סיכוי רב יותר ששופט שהוא תובע לשעבר, לעומת שופט שאין לו רקע תביעתי, יורה על מעצר (ולא על שחרור), ובהחלטות מעצר הוא יורה על מספר ימי מעצר רב יותר. ההשערות התבססו על ממצאים קודמים, שהוצגו לעיל, ושלפיהם הניסיון הטרם-שיפוטי כתובע עשוי להיות בעל השפעה ממשית על החלטותיו של שופט באופן ששופטים שהם תובעים לשעבר נוטים להחמיר יותר בענישת נאשמים.¹⁰⁰

ותק: כפי שתיארנו לעיל,¹⁰¹ שיערנו כי גם לוותק השיפוטי עשויה להיות השפעה על ההחלטה השיפוטית ועל ההליך, שכן עיסוק מתמשך יותר בשיפוט, כמו עיסוק מתמשך בתחום שיפוטי מסוים (התמקצעות), עשוי להשפיע על ההחלטה ועל ההליך בשל אותם המאפיינים של ההתמקצעות (רכישת מיומנויות, ידע ויעילות) שהוזכרו לעיל. למרות היעדר ממצא עקיב בעניין הוותק השיפוטי, ובשל הדמיון שבין משתנה הוותק למשתנה ההתמקצעות במובן של עיסוק שיפוטי מתמשך (בזמן או במטריה הפלילית), השערותינו בעניין הוותק – כמו השערותינו בעניין ההתמקצעות – לא היו מוצקות. מחד, ביטחונם העצמי של שופטים צעירים שטרם רכשו ניסיון רב במלאכת השיפוט לא יהיה רב בהכרעה בתיק המעצר, והם ייטו להסתמך יותר על בקשת המשטרה ועל "מומחיותה" כנציגת המדינה בהליך, ולכן ייענו יותר לבקשות מעצר ויקבעו תקופות מעצר ממושכות יותר. לעומת השופטים הצעירים, שופטים ותיקים שנחשפו במידה רבה יותר לפגמים ולמחדלים הקיימים לעתים בעבודת המשטרה יענו במידה פחותה יותר לבקשות המשטרה להארכת המעצר. בנוסף, לפי ההסבר בעניין תהליך ה"חספוס" שעוברים שופטים פליליים, גם שופטים ותיקים, שעברו חשיפה ארוכה יותר לתכנים קשים ואולי אף אלימים, יגלו רגישות נמוכה יותר כלפי חשודים ויקל עליהם להורות על הארכת מעצרו.

מנגד, על פי התאוריה של השפעת "שחקנים חוזרים" באולם על השופט, שלפיה שיערנו כי שופטים פליליים יושפעו יותר מבקשות השוטרים, שמרבים להופיע באולמם, שיערנו כי גם שופטים ותיקים, שבעברם השיפוטי שעות רבות יותר של מפגש עם אנשי המשטרה, יושפעו יותר מבקשות המעצר ולכן יחמירו יותר עם החשודים.

100 ראו הדיון במשתנה הניסיון התביעתי לעיל בתת-פרק 2.1.

101 ראו הדיון במשתנה הוותק, שם.

כיוון שהמגמות מהתופעות האמורות סותרות, שיערנו שיהיה הבדל במאפייני ההחלטה (בדבר המעצר ומשכו) בין שופטים ותיקים לצעירים, בלא שיש לנו השערה בנוגע לכיוון הצפוי של הבדל זה.

ז. תוצאות

כאמור לעיל בדקנו את השפעתם של המשתנים הבלתי תלויים (ובהם התמקצעות השופטים, מספר ימי המעצר שהתבקשו, חומרת העבירה ואם הושגה בתיק הסכמת הצדדים) על המשתנים התלויים המייצגים את ההחלטה השיפוטית (ההחלטה בדבר שחרור או מעצר והחלטה על מספר ימי המעצר בהחלטה השיפוטית). כדי לבחון כל אחת מן ההשערות נבדקו קשרים בין שילובים שונים של משתנים בלתי תלויים על משתנים תלויים שונים מרשימת המשתנים שלעיל. בניתוחים הסטטיסטיים הבחנו בין תיקים שבהם הייתה הסכמה של הצדדים על מספר ימי המעצר, לבין תיקים שבהם לא הייתה הסכמה כלל. הבחנה זו הייתה נחוצה כדי להבטיח כי המשתנים התלויים של ההחלטה השיפוטית (מעצר/שחרור; מספר ימי מעצר; מידת היענות לבקשת המעצר) יהיו קשורים לשיקול דעתו של השופט (החלטה "נקייה") ולא להסכמת הצדדים על מספר ימי המעצר. אגב כך מצאנו הבדל בשיעורי התיקים המסתיימים בהסכמה בהליכים שבפני שופטים אזוריים לעומת פליליים, בלא שהייתה לנו השערה מוקדמת לעניין זה. ממצא זה לימד כי ההסכמה עשויה להיות גם משתנה תלוי, המושפע מסוג התמקצעותו (פלילית או אזורית) של השופט. בטבלה 1 נציג את שכיחויות החלטות מעצר/שחרור בקרב השופטים

טבלה 1: שכיחויות החלטות המעצר והשחרור של התיקים

התמקצעות שופט		הסכמה			אי-הסכמה			סך התיקים	
		שחרור	מעצר	סה"כ	שחרור	מעצר	סה"כ	שחרור	מעצר
פלילי	N	44	148	192	145	364	509	189	512
	%	22.9%	77.1%	100%	28.5%	71.5%	100%	27%	73%
אזורי	N	66	144	210	219	535	754	285	679
	%	31.4%	68.6%	100%	29.0%	71.0%	100%	27%	73%
כלל השופטים	N	110	292	402	364	899	126	474	1191
	%	27.4%	72.6%	100%	28.8%	71.2%	100%	28.5%	71.5%

מן הנתונים שבטבלה 1 עולה כי שיעור החלטות המעצר בכלל התיקים שנבדקו היה 71.5%, ושיעור החלטות השחרור היה 28.5%. לא נמצא הבדל בין שופטים פליליים לבין שופטים אזוריים בשיעורי התיקים שבהם התקבלה החלטת מעצר בכלל התיקים (73%). גם כאשר בדקנו את שיעורי המעצר רק בתיקים שבהם לא היו הסכמות בין הצדדים, מצאנו תוצאות

דומות בקרב שתי קבוצות השופטים (71.5% מעצר אצל שופטים פליליים ו-71% מעצר אצל שופטים אזרחיים).

בשלב השני של ניתוח הנתונים בדקנו הבדל בשיעורי ההסכמות תוך הבחנה בין שלוש קבוצות שופטים המייצגות שלוש רמות של התמקצעות: שופטים פליליים, שופטים אזרחיים בתורנות שבועית ושופטים אזרחיים בתורנות סוף שבוע. בטבלה 2 נציג את שכיחויות החלטות המעצר והשחרור בתיקים, לפי חלוקה לתיקים שבהם היו הסכמות בין הצדדים ולתיקים שבהם לא הושגה הסכמה.

טבלה 2 : שכיחויות החלטות המעצר והשחרור של התיקים (השוואה בין שלוש רמות של התמקצעות)

התמקצעות השופט		הסכמה			אי-הסכמה			סך התיקים	
		שחרור	מעצר	סה"כ	שחרור	מעצר	סה"כ	מעצר	סה"כ
אזרחי – סופ"ש	N	25	47	72	150	229	379	175	276
%		34.7%	65.3%	100%	39.6%	60.4%	100%	38.8%	61.2%
אזרחי – שבוע	N	41	97	138	69	306	375	110	403
%		30.1%	69.9%	100%	18.4%	81.6%	100%	21.4%	78.6%
פלילי	N	44	148	192	145	364	509	189	512
%		22.1%	77.9%	100%	28.5%	71.5%	100%	27%	73%
כלל השופטים	N	110	292	402	364	899	126	474	1191
%		27.4%	72.6%	100%	28.8%	71.2%	100%	28.5%	71.5%

כאן נמצא הבדל בשיעורי המעצר בתיקים שבהם לא הייתה הסכמה של הצדדים בין השופטים האזרחיים בתורנות סוף שבוע (60.4%), לבין השופטים הפליליים (71.5%). אצל השופטים בעלי רמת ההתמקצעות הבינונית, היינו שופטים אזרחיים המשתתפים בתורנות מעצר שבועית, נמצאו שיעורי המעצר הגבוהים ביותר (81.6%). עם זאת יש להימנע מהסקת מסקנות מממצאים אלו. כיוון שהנתונים המוצגים הם תיאוריים בלבד, ייתכן שהממצאים אינם מלמדים על סיבכיות. בייחוד ייתכן, כפי שנראה בהמשך, שההבדלים נובעים משונות בין בתי משפט שונים, כאשר בבתי משפט שבהם נהוגות פרקטיקות התמקצעות שונות, שיעורי המעצר שונים.

כדי לבדוק אם להתמקצעות השופט השפעה על הסיכוי שתושג הסכמה בין הצדדים ערכנו רגרסיה לוגיסטית על ההסכמה בין הצדדים. בטבלה 3 מוצגות התוצאות של ניתוח זה.

טבלה 3: תוצאות רגרסיה לוגיסטית על הסכמה בין הצדדים

כלל התיקים			
OR	S.E.	B	
.631	.168	-.460**	התמקצעות שופט (אזרחי)
1.083	.149	.080	מין השופט (אישה)
1.097	7.36	.092	זהות השופט (ערבי)
.670	.404	-.400	מין החשוד (נקבה)
1.133	.182	.125	זהות החשוד (ערבי)
2.101	.249	.742**	לאומיות החשוד (פלסטיני)
1.691	.345	.525	לאומיות החשוד (מז' י-ם)
1.178	.459	.164	לאומיות החשוד (אחר)
.978	.220	-.023	חשוד צעיר
.515	.241	-.663**	מין עורך הדין (אישה)
1.090	.166	.086	זהות עורך הדין (ערבי)
.804	.041	-.218***	מספר ימים מבוקש
.711	.170	-.342*	חומרת עבירה (חמורה)
2.733	.249	1.005***	באר-שבע
4.068	.295	1.403***	חיפה
1.543	.326	.434	ירושלים
4.344	.410	1.469***	נצרת
2.905	.209	1.066***	ראשון לציון
.607	.156	-.499**	ותק שיפוטי (שופט חדש)
.917	.176	-.086	ניסיון טרום-שיפוטי (תובע)
.485	.277	-.725**	(קבוע)
	.168		Nagelkerke R Square
	1359		N

* p<.05, ** p<.01, *** p<.001

תחילה בדקנו שונות בשיעורי ההסכמה אצל השופטים הפליליים לעומת השופטים האזרחיים (שתי רמות של התמקצעות). מנתוני הרגרסיה ניתן ללמוד על קשר חזק בין מספר הימים שהתבקשו לבין הסיכוי שתושג הסכמה ($p<.001$) ועל קשר בין חומרת העבירה המיוחסת לחשוד לבין הסיכוי להסכמה ($p<.05$), כך שככל שימי המעצר שהמשטרה מבקשת רבים יותר, וככל שהעבירה חמורה יותר, כך קטן הסיכוי שתושג הסכמה בין הצדדים.

כמו כן הזהות המגדרית של הסגור/ית קשורה גם היא לסיכוי שתושג הסכמה, והסיכוי להסכמה גדול יותר כשהחשוד יוצג על ידי סגורית (ולא סגור). כיוון שזהותו האתנית של החשוד פוצלה לכמה קטגוריות (פלסטיני תושב השטחים, תושב מזרח ירושלים, ערבי ישראלי) היה קושי רב יותר למצוא קשר בין זהות זו לבין הסיכוי להסכמה, אולם ניתן לראות כי בכל אחת מהקבוצות הללו הסיכוי להסכמה גדול מהסיכוי להסכמה של חשוד יהודי, אף כי רק במקרה אחד (אזרח פלסטיני) נתון זה נמצא מובהק. מכל מקום, האפקט של משתני הזהות של החשוד אינו מלמד רבות, שכן יש להניח שמרבית העצורים הפלסטינים נעצרים בשל חשד לעבירה מסוימת (כניסה בלתי חוקית לישראל, עבירה שבגינה מוטל

בדרך כלל מעצר עד תום ההליכים), ולכן ההליכים בעניינם עשויים להיות שונים מסיבות ענייניות.

לענייננו נמצא קשר מובהק ($p < 0.01$) בין התמקצעות השופט לסיכוי שתושג הסכמה, והסיכוי להסכמה גדול יותר כשלשופט התמקצעות פלילית. למעשה, הסיכוי להסכמה בתיקים שנדונו בפני השופטים הפליליים גבוה בכ- 50% מהסיכוי להסכמה בתיקים שנדונו בפני שופטים אזרחיים ($OR = 0.63, p < 0.01$).¹⁰² משמעות הדבר היא כי בהשוואה לשופטים פליליים, שופטים אזרחיים נוטים להכריע בבקשות לאחר ששמעו את טיעוני הצדדים, והצדדים בפני שופטים פליליים מגיעים יותר להסכמות. בנוסף, גם הוותק השיפוטי נמצא בעל קשר מובהק ($p < 0.01$) לסיכוי שתושג הסכמה: בתיקים שנדונו בפני שופטים בעלי ותק של ארבע שנות שיפוט ומעלה, היה סיכוי גבוה יותר שהצדדים יגיעו להסכמה בעניין המעצר ($OR = 0.61, p < 0.01$). לא מצאנו קשר מובהק בין הניסיון הטרומ-שיפוטי כתובע לבין הסיכוי שתושג הסכמה.

עוד מצאנו כי בתי המשפט השונים שונים זה מזה בשיעורי ההסכמות שבהם. בבית משפט השלום בתל-אביב (ששימש נקודת הייחוס להשוואת בתי המשפט) נמצא שיעור ההסכמות הנמוך ביותר, והוא נמצא מובהק ביחס לשיעורי ההסכמות בבתי המשפט האחרים. כמו כן שיעורי ההסכמות בבתי המשפט האחרים הלכו וגדלו בסדר העולה הזה: בית משפט השלום בבאר-שבע ($OR = 2.73, p < 0.001$), בית משפט השלום בראשון לציון ($OR = 2.90, p < 0.001$), בית משפט השלום בחיפה ($OR = 4.07, p < 0.001$) ובית משפט השלום בנצרת ($OR = 4.34, p < 0.001$).

גם כאשר ביצענו מבחן רגרסיה לוגיסטית על הסכמה בהתייחס לשלוש קבוצות של שופטים (פלילי, אזרחי-שבועי ואזרחי-סוף שבוע, להלן בטבלה 4), מצאנו כי ההסכמות בהליכים בפני שופטים אזרחיים הן פחותות, אולם רק אצל שופטים אזרחיים בתורנות של אמצע השבוע הבדל זה נותר מובהק ($OR = 0.63, p < 0.05$). גם הפעם נמצא הבדל מובהק בין בתי המשפט השונים בשיעורי ההסכמות שהושגו אצל שופטיהם, באותו דירוג אורדנלי שנמצא לעיל.

בנוסף, גם בבדיקה זו נמצא קשר מובהק ($p < 0.05$) בין הוותק השיפוטי לבין הסיכוי להסכמה של הצדדים, באופן שאצל שופטים ותיקים המשמשים בתפקידם יותר מארבע שנים היה סיכוי גבוה יותר שתושג הסכמה. שוב, לא נמצא קשר מובהק בין הניסיון הטרומ-שיפוטי של שופט כתובע לבין הסיכוי שהצדדים יגיעו להסכמה בתיק המעצר. בטבלה 4 מוצגות תוצאות הרגרסיה הלוגיסטית על הסכמה בהשוואה בין שלוש רמות של התמקצעות.

102 הסיכוי להסכמה בהליך בפני שופט אזרחי הוא 63% מהסיכוי להסכמה בהליך בפני שופט פלילי ($OR = 0.63$). לפיכך הסיכוי להסכמה בהליך בפני שופט פלילי גדול פי 1.6 מהסיכוי להסכמה בהליך בפני שופט אזרחי $1/0.63 = 1.6$, ולכן גדול ממנו ב-50%.

טבלה 4: תוצאות רגרסיה לוגיסטית על הסכמה בין הצדדים (השוואה בין שלוש קבוצות התמקצעות)

כלל התיקים			
OR	S.E.	B	
.628	.181	-.466**	התמקצעות שופט (אזרחי – שבועי)
.645	.300	-.439	התמקצעות שופט (אזרחי – סופ"ש)
1.085	.150	.081	מין השופט (אישה)
1.098	.368	.094	זהות השופט (ערבי)
.670	.404	-.400	מין החשוד (אישה)
1.133	.182	.125	זהות החשוד (ערבי)
2.103	.249	.743**	לאומיות החשוד (תושב השטחים)
1.693	.345	.527	לאומיות החשוד (מו' י-ם)
1.178	.549	.164	לאומיות החשוד (אחר)
.978	.220	-.022	חשוד צעיר
.516	.241	-.663**	מין עורך הדין (אישה)
1.091	.166	.087	זהות עורך הדין (ערבי)
.805	.041	-.217***	מספר ימים מבוקש
.711	.170	-.342*	חומרת עבירה (חמורה)
2.781	.323	1.023**	באר-שבע
4.104	.313	1.412***	חיפה
1.566	.369	.448	ירושלים
4.310	.420	1.461***	נצרת
2.953	.285	1.083***	ראשון לציון
.608	.157	-.498**	ותק שיפוטי (שופט חדש)
.922	.184	-.082	ניסיון טרום-שיפוטי (תובע)
.476	.340	-.741*	(קבוע)
.168			Nagelkerke R Square
1359			N

* p<.05, ** p<.01, *** p<.001

החלטת מעצר כמשתנה דיכוטומי

כפי שניתן לראות לעיל, בבדיקה תיאורית פשוטה נמצאה שונות בשיעורי המעצרים של שופטים בין קבוצות ההתמקצעות השונות. גם ברגרסיה לוגיסטית שעשינו בשלבים מוקדמים על החלטת המעצר מצאנו כי שופטים אזרחיים עוצרים פחות משופטים פליליים, כאשר לרגרסיה לא הוכנס בית המשפט כמשתנה בלתי תלוי.¹⁰³ אולם כיוון שמאפייני ההתמקצעות שונים מבית משפט אחד לאחר, בדקנו את החלטות המעצר כתלות במשתנים השונים, כולל בית המשפט. המשתנה התלוי של ההחלטה השיפוטית בניתוחים להלן הוא המעצר, כאשר כאן הוא מופיע כמשתנה דיכוטומי של החלטה או שחרור, ובהמשך כמשתנה רציף של מספר ימי מעצר.

בטבלה 5 מוצגות תוצאות רגרסיה לוגיסטית על החלטת מעצר או שחרור (משתנה דיכוטומי).

103 תוצאות בדיקה זו אינן מדווחות כאן.

טבלה 5: תוצאות רגרסיה לוגיסטית על החלטת מעצר

בהסכמה			ללא הסכמה			כלל התיקים			
OR	S.E.	B	OR	S.E.	B	OR	S.E.	B	
.608	.406	-.497	1.415	.209	.347	1.120	.179	.113	התמקצעות שופט (אזרחי)
1.063	.394	.061	1.285	.169	.251	1.208	.152	.189	מין השופט (אישה)
.248	.857	-1.393	.269	.517	-1.314*	.282	.421	-1.266**	זהות השופט (ערבי)
1.079	.901	.076	1.141	.368	.131	1.102	.336	.098	מין החשוד (אישה)
.977	.422	-.023	1.797	.215	.586**	1.550	.186	.438*	זהות החשוד (ערבי)
26.57	.888	3.280***	1.495	.360	.402	2.958	.324	1.085**	לאומיות החשוד (שטחים)
.524	.957	-.647	.735	.450	-.308	.705	.390	-.350	לאומיות החשוד (מז'ים-ים)
6.165	1.376	1.819	1.090	.404	.086	1.410	.379	.344	לאומיות החשוד (אחר)
.660	.499	-.416	.882	.271	-.126	.840	.231	-.174	חשוד צעיר
.991	.542	.009	.725	.214	-.322	.738	.195	-.303	מין עורך הדין (אישה)
1.325	.380	.281	.976	.208	-.025	1.111	.178	.105	זהות עורך הדין (ערבי)
2.029	.115	.708***	1.953	.066	.669***	1.916	.054	.650***	מספר ימים מבוקש
2.015	.499	.701	1.052	.183	.051	1.117	.169	.111	חומרת עבירה (חמורה)
1.423	.622	.353	2.170	.265	.775**	2.085	.237	.735**	באר-שבוע
.713	.681	-.339	1.568	.389	.450	1.397	.318	.334	חיפה
2.660	.971	.978	4.729	.383	1.554***	3.796	.342	1.334***	ירושלים
4.703	.995	1.548	1.561	.581	.445	2.316	.474	.840	נצרת
1.943	.527	.664	3.351	.236	1.209***	3.028	.202	1.108***	ראשון לציון
.690	.370	-.372	1.172	.174	.159	1.025	.154	.025	ותק שיפוטי (שופט חדש)
.943	.427	-.058	1.534	.215	.428*	1.267	.185	.237*	ניסיון טרום-שיפוטי (תובע)
.225	.672	-1.490*	.062	.364	-2.782***	.094	.302	-2.366***	(קבוע)
.448			.315			.320			Nagelkerke R Square
310			1044			1354			N

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

התיאור שלהלן יתייחס רק לבדיקת התיקים שבהם ניתנה החלטה שיפוטית בלי שהושגה הסכמה בין הצדדים. כצפוי, בבדיקת כלל התיקים למספר הימים המבוקש הייתה השפעה חזקה על הסיכוי למעצר, באופן שככל שהמעצר שביקשה המשטרה היה ממושך יותר, כך הסיכוי למעצר היה גדול יותר ($OR=1.95$, $B=.67$, $p<.001$)¹⁰⁴. חומרת העבירה, ככל הנראה, תורכה על ידי מספר הימים המבוקש, ולכן כששני המשתנים הופיעו בניתוח יחדיו, לא נמצא קשר מובהק בינה לבין הסיכוי למעצר.¹⁰⁵ גם הזהות האתנית של השופט נמצאה משפיעה על החלטת המעצר. נמצא כי שופטים ערבים עוצרים פחות חשודים ($OR=0.27$, $B=-1.31$, $p<.001$).

104 לממצא דומה ראו גזל-אייל, סוליציאנו-קנין, עינב ושובאש, לעיל ה"ש 18.

105 שם, בעמ' 1.

$p < 0.05$, 106 גם ללאום החשוד נמצאה השפעה, אולם כאמור לעיל, בשל השונות בין העבירות והמאפיינים האחרים של החשודים השונים אי אפשר ללמוד רבות מנתון זה. לא נמצאה השפעה מובהקת של התמקצעות או של הוותק השיפוטי על החלטת המעצר, אך נמצאה השפעה של ניסיון טרום-שיפוטי תביעתי על ההחלטה השיפוטית: שופטים ששימשו בעברם תובעים עוצרים חשודים רבים יותר ($OR=1.27$, $B=0.43$, $p < 0.05$) לעומת שופטים אחרים.

בהסתמך על מחקרים קודמים בדקנו גם אינטראקציה בין הזהות האתנית של השופט לזו של החשוד.¹⁰⁷

טבלה 6: תוצאות רגרסיה לוגיסטית על החלטת מעצר עם אינטראקציה בין זהות השופט לזו של החשוד

בהסכמה			ללא הסכמה			כלל התיקים			
OR	S.E.	B	OR	S.E.	B	OR	S.E.	B	
.618	.410	-.481	1.420	.209	.350	1.128	.180	.121	התמקצעות שופט (אזרחי)
1.013	.398	.013	1.274	.169	.243	1.195	.153	.178	מין השופט (אישה)
.580	1.021	-.545	.608	.958	-.498	.744	.651	-.296	זהות השופט (ערבי)
.967	.921	-.034	1.126	.369	.118	1.075	.337	.073	מין החשוד (אישה)
1.147	.440	.137	1.891	.222	.637**	1.702	.193	.532**	זהות החשוד (ערבי)
.136	1.335	-1.996	.349	1.00	-1.052	.234	.727	-1.452*	זהות השופט*זהות החשוד
26.771	.890	3.287***	1.431	.363	.359	2.785	.326	1.024**	לאומיות החשוד (שטחים)
.469	.987	-.758	.702	.452	-.353	.647	.393	-.435	לאומיות החשוד (מד' י-ם)
5.951	1.386	1.784	1.051	.406	.050	1.328	.382	.284	לאומיות החשוד (אחר)
.677	.502	-.391	.887	.271	-.119	.848	.232	-.165	חשוד צעיר
.942	.546	-.060	.720	.215	-.328	.729	.196	-.316	מין עורך הדין (אישה)
1.327	.384	.283	.984	.209	-.016	1.124	.179	.117	זהות עורך הדין (ערבי)
2.074	.117	.730***	1.952	.066	.669***	1.927	.054	.656***	מספר ימים מבוקש
2.201	.508	.789	1.049	.183	.048	1.130	.169	.122	חומרת עבירה (חמורה)
1.367	.625	.313	2.147	.265	.764**	2.056	.238	.721**	באר-שבע
.760	.687	-.275	1.583	.391	.459	1.424	.318	.353	חיפה
2.706	.978	.996	4.748	.383	1.558***	3.868	.343	1.353***	ירושלים
4.166	.976	1.427	1.554	.583	.441	2.235	.469	.804	נצרת
2.090	.537	.737	3.361	.236	1.212***	3.074	.203	1.123***	ראשון לציון
.687	.369	-.375	1.179	.174	.165	1.042	.154	.041	ותק שיפוטי (שופט חדש)
.945	.427	-.057	1.530	.216	.425*	1.262	.185	.233	ניסיון טרום-שיפוטי (תובע)
.200	.684	-1.611	.061	.364	-2.791***	.089	.305	-2.240***	(קבוע)
.455			.316			.324			Nagelkerke R Square
310			1044			1354			N

106 שופטים ערבים נמצאו עוצרים פחות בתיקים ללא הסכמות בצורה מובהקת ($OR=.27$, $p < 0.05$). כשהשפעת זהות השופט נבדקה בתיקים שבהם יש הסכמה היא לא נמצאה מובהקת, אף שעצמתה וכיוונה נותרו דומים. ככל הנראה הסיבה לכך מצויה בקוטנו של מדגם התיקים שבהם הושגה הסכמה.

107 גזל-אייל, סוליציאנו-קינן, עינב ושובאש, לעיל ה"ש 18.

כמו במחקרים הקודמים נמצאה הטיה פנים-קבוצתית (In-Group Bias) ביחס של שופטים לחשודים מהקבוצה האתנית שלהם. הסיכוי של חשוד ערבי להשתחרר גדול יותר כשהשופט הוא ערבי, והשפעת הזהות האתנית של החשוד על סיכויי השחרור שונה במובהק כשהשופט הוא ערבי ולא יהודי, דהיינו כשהדיון נערך בפני שופט יהודי, הסיכוי של חשוד ערבי להיעצר גדול מהסיכוי של חשוד יהודי, אך כשהשופט ערבי, לחשוד ערבי סיכויי שחרור גבוהים יותר, בהיעדר הבדלים אחרים במשתנים שנבדקו.

אף שכיוון התוצאה האמורה נמצא גם בתיקים שבהם הייתה הסכמה וגם באלו שבהם לא הייתה הסכמה, האינטראקציה נותרת מובהקת רק כאשר בוחנים את כל התיקים יחדיו (בלא לחלקם בין תיקים שבהם הייתה הסכמה לאלו שבהם לא הייתה הסכמה). ככל הנראה הכמות הקטנה יותר של התיקים כאשר בוצעה חלוקה בין הסכמות להחלטות לא אפשרה למצוא ממצא מובהק.

לענייננו, משכללנו את בית המשפט בניתוח, עולה כי התמקצעותם של השופטים הפליליים לא השפיעה השפעה מובהקת על ההחלטה השיפוטית. גם הוותק השיפוטי לא השפיע על הסיכוי למתן החלטה על מעצר. עם זאת הניסיון הטרנס-שיפוטי השפיע על ההחלטה השיפוטית: בתיקים שבהם ניתנה החלטה מבלי שהושגה הסכמה של הצדדים נמצא קשר מובהק ($OR=1.53, p<0.05$) בין היות שופט תובע לשעבר לבין החלטה על מעצר (ולא שחרור) של חשוד, כלומר שופטים בעלי ניסיון טרנס-שיפוטי כתובעים החמירו יותר עם החשודים.

בנוסף, נמצא הבדל מובהק בשיעורי החלטות המעצר בין בתי המשפט השונים. שופטי בית משפט השלום בתל-אביב עצרו חשודים מעטים מאלה שעצרו שופטי בתי המשפט האחרים. הבדל זה נמצא מובהק, בהשוואה לבתי המשפט בבאר שבע, בראשון לציון ובירושלים, אך לא בהשוואה לחיפה ולנצרת, אף שגם בחיפה ובנצרת הסיכוי להחלטת מעצר גדול ביותר מ-50% מהסיכוי למעצר בתל-אביב ($OR>1.5, p>0.05$). בבאר-שבע שיעורי המעצר היו גבוהים פי שניים מבית-אביב ($OR=2.15, p<.01$), בראשון לציון נמצאו שיעורי מעצר גבוהים עוד יותר ($OR=3.36, p<.001$), ובירושלים נמצאו שיעורי המעצר הגבוהים ביותר, כמעט פי חמישה מבית-אביב ($OR=4.75, p<.001$). ממצא דומה התקבל גם כשנבדקו כלל התיקים, היינו גם התיקים שבהם הושגה הסכמה וגם אלה שבהם התקבלה החלטה בלי הסכמת הצדדים – הסיכוי להיעצר בתל-אביב היה קטן מהסיכוי להיעצר בבתי המשפט האחרים, כשהפער אינו מובהק ביחס לחיפה ולנצרת אך נמצא מובהק בהשוואה לבאר-שבע, לירושלים ולראשון לציון. תוצאות דומות התקבלו גם כאשר משתנה ההתמקצעות חולק לשלוש רמות.

החלטת מעצר כמשתנה רציף

בטבלה 7 מוצגות תוצאות רגרסיה לינארית על החלטה בדבר מספר ימי מעצר. יצוין כי בניתוח זה התייחסנו רק לתיקים שבהם הוחלט לעצור את החשוד (מספר ימי המעצר גדול מ-0).

טבלה 7: תוצאות רגרסיה לינארית על החלטת המעצר בימים

בהסכמה			ללא הסכמה			כלל התיקים			
Beta	S.E.	B	Beta	S.E.	B	Beta	S.E.	B	
0.001	0.134	0.003	-0.016	0.076	-0.035	-0.004	0.065	-0.009	התמקצעות שופט (אזרחי)
0.082	0.124	0.185	-0.029	0.065	-0.062	0.001	0.058	0.001	מין השופט (אישה)
-0.037	0.287	-0.194	-0.111	0.221	-0.688**	-0.083	0.171	-0.496**	זהות השופט (ערבי)
0.035	0.351	0.249	-0.013	0.165	-0.071	-0.002	0.149	-0.01	מין החשוד (אישה)
-0.001	0.145	-0.002	-0.006	0.077	-0.012	-0.006	0.067	-0.012	לאומיות החשוד (לא יהודי)
0.006	0.173	0.015	0.003	0.121	0.01	0.001	0.098	0.002	לאומיות החשוד (פלסטיני)
0.079	0.27	0.26	0.045	0.166	0.159	0.058	0.141	0.202	לאומיות החשוד (מז' י-ם)
0.089	0.408	0.689	0.006	0.166	0.031	0.018	0.153	0.104	לאומיות החשוד (אחר)
0.021	0.189	0.079	-0.037	0.102	-0.129	-0.03	0.089	-0.105	חשוד צעיר
-0.021	0.217	-0.09	-0.03	0.093	-0.092	-0.034	0.085	-0.109	מין עורך הדין (אישה)
-0.072	0.136	-0.163	-0.005	0.076	-0.01	-0.022	0.066	-0.049	זהות עורך הדין (ערבי)
0.7	0.03	0.355***	0.536	0.017	0.275***	0.569	0.015	0.289***	מספר ימים מבוקש
0.02	0.145	0.049	0.108	0.07	0.232**	0.09	0.062	0.2	חומרת עבירה (חמורה)
-0.03	0.213	-0.09	0.033	0.1	0.097	0.015	0.09	0.045	באר-שבע
0.158	0.242	0.608*	0.076	0.133	0.295*	0.088	0.115	0.341**	חיפה
0.073	0.279	0.201	0.057	0.154	0.175	0.045	0.133	0.135	ירושלים
0.201	0.298	0.949***	0.166	0.222	0.969***	0.162	0.171	0.889***	נצרת
0.301	0.191	0.744***	0.13	0.086	0.314***	0.156	0.077	0.381***	ראשון לציון
0.024	0.135	0.06	0.126	0.068	0.268***	0.102	0.06	0.224***	ותק שיפוטי (שופט חדש)
-0.064	0.147	-0.168	-0.018	0.081	-0.044	-0.018	0.07	-0.044	ניסיון טרום-שיפוטי (תובע)
	0.245	0.967***		0.13	1.474***		0.112	1.378***	(קבוע)
0.502			0.377			0.406			Adjusted R ²
228			759			987			N

בניתוח זה נבדקה מידת ההשפעה של משתנים בלתי תלויים שונים על מספר ימי המעצר בהחלטה השיפוטית. כצפוי, בדיקת כלל התיקים המתאם החזק ביותר ($\beta=0.123$, $B=0.27$, $p<0.001$) ($\beta=0.57$, $B=0.29$, $p<0.001$) ($\beta=0.53$, $B=0.38$, $p<0.001$) נמצא בין מספר ימי המעצר שביקשה המשטרה למספר הימים שהוטלו. תוצאה זו התקבלה הן בתיקים שבהם הושגה הסכמה והן בתיקים שבהם לא הושגה הסכמה. כאשר בחנו את החלטת המעצר כמשתנה רציף, נמצאה גם השפעה חזקה ומובהקת של חומרת העבירה על ההחלטה. ממצא זה

מעניין, שכן משמעותו היא שחומרת העבירה משפיעה ישירות על החלטת השופט, מעבר להשפעתה על מספר ימי המעצר המבוקשים. השפעה זו הייתה מובהקת הן בכלל התיקים והן בתיקים שבהם לא הושגה הסכמה, אך לא בתיקים שבהם הגיעו הצדדים להסכמה.

כפי שנמצא בתוצאות הרגרסיה הלוגיסטית, גם כאן נמצאה השפעה ללאום של החשוד, אולם כאמור ממצאים אלו ככל הנראה נובעים משוני בין העבירות שאותן מבצעים הנאשמים מהקבוצות השונות או משיקולים אחרים המצדיקים הבדלים בתוצאה בין הקבוצות, ולא דווקא מהטיות שיפוטיות. בנוסף, גם כאן נמצאה השפעה של לאום השופט ושופטים ערבים הורו על מספר ימי מעצר קטן יותר.

לענייננו לא נמצאה השפעה מובהקת של התמקצעות השופטים בפלילים על החלטתם בדבר מספר ימי המעצר לא בניתוח זה ואף לא בניתוח רגרסיה לינארית על אותו משתנה תלוי (מספר ימים בהחלטה) בהשוואה בין שלוש רמות של התמקצעות. גם לניסיון הטרנס-שיפוטי לא נמצאה השפעה מובהקת על ההחלטה בדבר מספר ימי המעצר. עם זאת בכלל התיקים נמצאה השפעה מובהקת ($\beta=.10, B=.23, p<.001$) של הוותק השיפוטי על ההחלטה השיפוטית: שופטים חדשים (בעלי פחות מארבע שנות ותק שיפוטי) הורו על מעצרים ממושכים יותר משופטים ותיקים. למעשה, מספר ימי המעצר בהליכים בפני שופטים חדשים היה גבוה בכרבע יום ממספר הימים שהטילו שופטים ותיקים בתיקים דומים. קשר מובהק נמצא גם כאשר נבדקו רק תיקים שבהם לא הושגה הסכמה.

בנוסף, נמצאה השפעה חזקה של זהות בית המשפט על ההחלטה בדבר מספר ימי המעצר. גם בניתוח זה, הבוחן רק את התיקים שבהם הוחלט על מעצרו של החשוד, נמצא שבית המשפט בתל-אביב הוא המקל ביותר, כשהבדל נמצא מובהק בהשוואה לחיפה, לנצרת ולראשון לציון.

ח. דיון

כמו במחקרים קודמים,¹⁰⁸ מצאנו כי המשתנה המשפיע ביותר על ההחלטה אם החשוד ישוחרר כמו גם על ההחלטה לכמה ימים לעצרו הוא מספר ימי המעצר שהמשטרה מבקשת. ממצא זה אינו מפתיע, שכן יש להניח שככל שהבסיס המשפטי למעצר ממושך טוב יותר, בשל צורכי החקירה וחומרת העבירה, המשטרה תבקש מספר ימים גדול יותר. לפיכך אי אפשר לדעת באיזו מידה ממצא זה מלמד כי שופטים מושפעים מבקשת המשטרה ובאיזו מידה הוא מלמד רק שהשופטים והשופטים ככלל מסכימים באשר למקרים המצדיקים מעצרים ממושכים. במילים אחרות, המתאם בין בקשת המשטרה להחלטת בית המשפט לא בהכרח נובע מכך שהמשטרה משפיעה על בית המשפט באמצעות בקשתה. הוא יכול גם לנבוע מכך שהמשטרה מבקשת מעצר ארוך יותר כשהיא צופה שבית המשפט יסבור שראוי לקבוע מעצר ארוך יותר, ומבקשת מעצר קצר יותר כשהיא צופה שבית המשפט יסכים רק לתקופת מעצר קצרה.¹⁰⁹

108 ראו גזל-אייל, סוליצאנו-קין, עינב ושובאש, לעיל ה"ש 18.

109 ראו גם גזל-אייל ווינשל-מרגל, לעיל ה"ש 18.

עוד מצאנו במחקר זה ששופטים ערבים מקלים יותר משופטים יהודים. עם זאת בדיקה של האינטראקציה בין הזהות האתנית של החשוד לזו של השופט מלמדת כי ההבדל בין השופטים היהודים לערבים נובע מיחס שונה לחשודים ערבים. שופטים ערבים משחררים חשודים ערבים רבים יותר, בלי שיש ממצא מובהק באשר להשפעת זהות השופט על סיכויי השחרור של חשוד יהודי. במילים אחרות, קיימת הטיה פנים-קבוצתית (In-Group Bias) המביאה לכך שסיכויי השחרור של חשודים ערבים גדולים יותר כשהשופט ערבי. ממצא זה תואם ממצאים של מחקרים קודמים, וחשיבותו הוא באישוש אותם מחקרים גם במאגר מידע מבתי משפט שונים בתקופה שונה.¹¹⁰

בנוסף, מהמחקר עולה כי קיים הבדל ניכר בסיכויי השחרור של נאשמים בין בתי המשפט השונים. הסיכוי של חשודים להשתחרר בבית המשפט בתל-אביב גדול יותר, ותקופות המעצר של חשודים המובאים להארכת מעצר בתל-אביב קצרות יותר. הסבר אפשרי אחד הוא כי יש שוני בתרבות השיפוטית וביחס להחלטות המעצר בין השופטים בבתי המשפט השונים. לפי הסבר זה, בית משפט השלום בתל-אביב נותן את המשקל המרבי לזכות החשוד לחירות. אולם אין לשלול גם אפשרות אחרת ולפיה קיים הבדל בין החשודים המובאים לבית המשפט בתל-אביב לאלו המובאים לבתי המשפט האחרים. לדוגמה, אם המשטרה בתל-אביב מגישה בקשות מעצר לא מוצדקות רבות יותר מאשר במחוזות אחרים, שיעורי השחרור בתל-אביב אמורים להיות גדולים יותר גם בלי שיש הבדל ביחס של השופטים. בדומה לזה, השוני בהחלטות בין בתי המשפט השונים עשוי להיות תוצאה של הבדלים בין סוגי העבירות המבוצעות במחוזות השונים או בשל שוני בשיעורי הפשיעה¹¹¹ בין המחוזות השונים, המשפיע על עמדת השופטים בכל מחוז. כדי לבדוק אם השונות בין בתי המשפט מלמדת על הבדלים בגישות של בתי המשפט יהיה צורך במחקר נוסף, שישלוט טוב יותר במשתני העבירות.

לענייננו חשובים יותר ממצאי המחקר בעניין ההתמקצעות. במחקר זה לא מצאנו תימוכין להשערה שלפיה התמקצעות של שופטים בפלילים משפיעה על החלטותיהם. לא נמצאו הבדלים מובהקים בסיכויי השחרור או במספר ימי המעצר המוטלים על חשודים המובאים לשופטים אזרחיים ולשופטים פליליים.

עם זאת מצאנו כי התמקצעות של שופטים בפלילים משפיעה על ניהול הליך המעצר באופן שבאולמם של שופטים פליליים מושגות הסכמות רבות יותר בין הצדדים. נמצא קשר מובהק ($p < .01$) בין התמקצעות השופט לסיכוי שתושג הסכמה כשהסיכוי להסכמה גדול בכ- 50% כשלשופט התמקצעות פלילית. ככל הנראה, שופטים פליליים מנסים בדיון להוביל

110 שם, וכן Oren Gazal-Ayal & Raanan Sulitzeanu-Kenan, *Let My People Go: Ethnic In-Group Bias in Judicial Decisions – Evidence from a Randomized Natural Experiment*, 7 J. EMPIRICAL LEGAL STUD. 403 (2010); Moses Shayo & Asaf Zussman, *Judicial Ingroup Bias in the Shadow of Terrorism*, 126 Q. J. ECO. 1447 (2011).

111 ראו בעניין זה המחקר שהוזכר במאמרם של Sisk, Heise & Morriss, לעיל ה"ש 73, שבו נבחנה, בין היתר, השערה שלפיה שונות בענישה בין בתי משפט שונים מושפעת משיעור הפשיעה במדינה שבה מצוי בית המשפט. יצוין כי במחקר לא נמצאה השפעה מובהקת של שיעור פשיעה על החלטות בתי המשפט, ואולם צוין בו ממצא ממחקר אחר לפיו נמצא קשר נמוך בין פשיעה לענישה, ממצא שהנו מוגבל שכן המחקר המצוין עסק רק בשיעורי פשיעה בקרב חיילים. שם, בעמ' 1462, ה"ש 318.

את הצדדים להסכים להצעה שהם מציגים, אולי כדי לחסוך את הצורך לנמק את ההחלטה או כדי למנוע עררים. עם זאת ייתכן גם (בסבירות נמוכה יותר) ששיעור ההסכמות הגבוה נובע מכך שהצדדים בהליך בפני שופט פלילי מעוניינים יותר בהסכמות, אולי מן הטעם שהם חוששים יותר מהתוצאה בהליך בפני השופטים הפליליים. כדי לבחון איזה מההסברים נכון, יהיה צורך ככל הנראה להשלים את המחקר באמצעות תצפיות בדיונים. מכל מקום, הנתונים בעניין ההסכמות מגלים כי מוסד דומה ל"הסדרי הטיעון" קיים גם בתחום המעצרים ולא רק במשפטים פליליים. בשל המקום הנכבד שתופס מוסד זה במשפט הישראלי,¹¹² ובהיותו מוסד שהוגדר על ידי בית המשפט ככזה שיש לו הצדקה רעיונית כחלק משיטת המשפט האדוורסרית,¹¹³ ניתן להניח כי גם בהליכי מעצר בית המשפט הוא שותף במידה זו או אחרת לניסיון של הצדדים להגיע להסכמה, בעידוד מפורש מצד בית המשפט או במרומז, ולמצער הוא איננו מתנגד למשא ומתן לצורך הסכמה. הקשר בין התמקצעות השופט לבין שיעור ההסכמות באולמו מלמד כי להתמקצעות השפעה על אופן ניהול ההליכים בפני השופט.

השאלה היא מדוע שופטים פליליים מניעים את הצדדים באולמם להגיע להסכמות יותר משופטים אזרחיים. ייתכן שההסבר לכך טמון בביטחון העצמי הגבוה יותר של שופטים פליליים בדונם בתיקי מעצר, כיוון שהתמקצעות וניסיון משפטי מגבשים ביטחון עצמי אצל שופטים.¹¹⁴ בשל ביטחון עצמי זה, השופטים הפליליים עשויים לחוש בטוחים דיים להביע את עמדתם בפני הצדדים בשלב מוקדם של הדיון, בלי להמתין לשמיעת מלוא הטיעונים ובלי להקדיש זמן לכתיבת ההחלטה ונימוקה. הצדדים הנחשפים לביטחון עצמי זה של השופט עשויים להסכים ביתר קלות להצעותיו, בודעם כי ההחלטה לא צפויה להיות שונה מזו שמוצעת להם. ייתכן גם שקל יותר לצדדים להעריך את התוצאות הצפויות בהליך שבפני השופט הפלילי, וכיוון שכך, קל להם יותר להגיע להסכמה בצל תוצאה צפויה זו. הנחה אפשרית נוספת היא שבאי כוח הצדדים, הנפגשים עם שופטים פליליים גם במסגרת דיונים בתיקים פליליים, נוטים יותר להסכים להצעת שופט מעצרים פלילי להגיע להסכם, כדי לרצותו, ובכך לשמור על "יחסי עבודה" טובים עמו, שיסייעו בידם כאשר יופיעו בפניו

112 נתונים בדבר השיעור הגבוה של הליכים משפטיים בישראל המסתיימים בהסדרי טיעון ראו אורן גזל-אייל, ענבל גלון וקרן וינשל-מרגל שיעורי הרשעה וזיכוי בהליכים פליליים (המרכז לחקר פשיעה, משפט וחברה ומחלקת מחקר של הרשות השופטת, 2012) elyon1.court.gov.il/heb/Research%20 Division/doc/Research1.pdf.

113 ע"פ 1958/98 פלוני נ' מדינת ישראל, פ"ד נו(1) 577, 594 (2002).

114 Stephan Dickert, Britta Herbig, Andreas Glöckner, Christina Gansen & Roman Portack, *The More the Better? Effects of Training, Experience and Information Amount in Legal Judgment*, 26 APPLIED COGNITIVE PSY. 223 (2012). במחקר זה נבחנו השפעותיהם של ניסיון ושל הכשרה משפטית על החלטותיהם של נציגי ציבור היושבים בפאנל שיפוטי ("Lay Judges") – במדינות כמו גרמניה ויפן הפאנל השיפוטי כולל נציגי ציבורי המכריעים על פי הדין המהותי. בגרמניה, שבה בוצע המחקר, מדובר באנשים הממונים לתפקיד זה למשך חמש שנים לפחות, שבמהלכן הם צוברים ניסיון שיפוטי) ובסטודנטים למשפטים בשלב מתקדם של הלימודים. במסגרת המחקר התבקשו נציגי ציבור, סטודנטים ואנשים חסרי ידע משפטי וניסיון שיפוטי להכריע בתיק פלילי שבו הואשם הנאשם בעבירת הריגה. החוקרים מצאו, בין היתר, כי הכשרה משפטית וניסיון שיפוטי קשורים לביטחון עצמי בהכרעה השיפוטית וכן מובילים לתגובה רגשית קלה יותר לנסיבות התיק שבפניהם.

בתיקים הפליליים. לא מצאנו כאמור כי קיומן של הסכמות רבות יותר אצל שופטים פליליים היה קשור גם להחלטות מחמירות או מקלות יותר, אך לא מן הנמנע כי להסכמות יש השפעות אחרות על הליך המעצר ועל המעורבים בו. ייתכן למשל שהליך דיוני כזה, שבו אין נשמעים טיעוני הצדדים במלואם, וגרסתו של החשוד, לרבות תגובתו על הטענות המופנות כלפיו ואולי אף טענות נגד תקינות הליך המעצר, אינן נשמעות במפורט, ייתפס על ידי החשוד כהגון פחות על אף הסכמת הצדדים.¹¹⁵

ממצאים אלה בדבר השפעתה של התמקצעות על ההליך השיפוטי, ולא על ההחלטה השיפוטית, עולים בקנה אחד עם מסקנתו של אולדפד'ר¹¹⁶ ברשימתו המקיפה (והתאורטית) על הפסיכולוגיה של ההתמקצעות וההתמחות השיפוטית, שלפיה אין עדות מחקרית לקשר בין התמקצעות לבין איכות ההחלטה השיפוטית, אולם התמקצעות עשויה להיות קשורה לתהליך השיפוטי. אולדפד'ר מתמקד בהיבט של תרומתה של ההתמקצעות להליך שיפוטי "יעיל" יותר במובן של קיצור זמני קבלת ההחלטות: שופט שהתמקצע בתחום מסוים יקבל החלטות בזמן קצר משל שופט שאינו בעל התמקצעות בתחום. בדומה לכך, במחקר הנוכחי נמצא כי התמקצעות משפיעה על אופי ההליך באופן שהסיכוי שהחלטה תתקבל בהסכמה אצל שופט המתמקצע בתחום המעצרים גבוה יותר. כדי לבדוק אם אמנם דיון מעצר שבו מתקבלת החלטה בהסכמה קצר מדיון שבו ניתנת החלטה לאחר שמיעת טיעוני הצדדים, יש צורך במחקר המשך שבו יימדדו משכי הדיונים אצל השופטים השונים.

ממצא מעניין נוסף במחקר, שהתאים להשערות המחקר, הוא כי בבדיקות הראשוניות נמצאה שונות בהחלטות המעצר בין שופטים אזרחיים לפליליים. אולם השפעה זו של ההתמקצעות נעלמה כאשר שלטנו על המשתנה של בית המשפט. התברר כאמור כי בית המשפט בתל-אביב מקל יותר מבתי המשפט האחרים, הן בבדיקת החלטות המעצר/שחרור והן בבדיקת מספר ימי המעצר המוטלים על החשודים. ככל הנראה, כיוון שבבתי המשפט המקלים ההחלטות של שופטים אזרחיים היו רבות יותר, נמצא אפקט מדומה של התמקצעות השופט על ההחלטה בכל הניתוחים המוקדמים שלא שלטו בזהות בתי המשפט. כפי שתיארנו לעיל, כדי להבטיח כי המחקר יבחן את השפעת המשתנים הבלתי תלויים בלבד, שלטנו על האפיונים הדמוגרפיים של השופטים ושל החשודים והסנגורים. כמו כן הנחנו כי המחקר נעשה בתנאים של ניסוי טבעי, שכן התיקים שבהם דנים השופטים השונים אינם שונים זה מזה מהותית. עם זאת לא הבאנו בחשבון את השונות בין בתי המשפט במאפייני תורנות המעצרים בבתי המשפט השונים. כיוון שבחלק מבתי המשפט השופטים האזרחיים מכהנים כתורנים רק בסופי שבוע, ובאחרים הם מכהנים כתורנים גם באמצע השבוע, וכיוון שבבתי המשפט השונים שיעור ההחלטות המתקבל על ידי שופטים אזרחיים שונה, התנאים של ניסוי טבעי מתקיימים רק כאשר בוחנים החלטות בכל בית משפט בנפרד. הכנסת משתני דמה לכל אחד מבתי המשפט הבטיחה שליטה במשתנה זה, אך התוצאה הייתה אבדן ההשפעה הישירה של ההתמקצעות על ההחלטות.

115 לחשיבותה של הגינות ההליך על תפיסות החשוד ראו Jonathan D. Casper, Tom Tyler & Bonnie Fisher, *Procedural Justice in Felony Cases*, 22 LAW & SOC'Y REV. 483 (1988).

116 Chad M. Oldfather, *Judging, Expertise, and the Rule of Law*, 89 WASH. U. L. REV. 847 (2012).

עם זאת, כפי שצינו, גם לאחר השליטה בבתי המשפט מצאנו שונות בהליך קבלת ההחלטה בין השופטים האזרחיים לפליליים, שהתבטא בשוני בשיעור ההסכמות בין אולמות השופטים הפליליים לאלה האזרחיים. מצאנו קשר ברור ומובהק בין הסכמות לבין התמקצעות השופטים. בהליכים בפני שופטים פליליים הגיעו הצדדים להסכמות רבות מבהליכים בפני שופטים אזרחיים.

במחקר זה נמצאו תימוכין להשערה שלפיה ניסיון מקצועי קודם כתובע מותיר את חותמו על גישתו השיפוטית של השופט, שכן שופטים ששימשו בעבר תובעים עוצרים יותר משופטים אחרים. במערכת משפטית שחלק ניכר משופטיה הם בעלי רקע תביעתי,¹¹⁷ ממצא זה עשוי לתרום להכרת המשתנים העשויים להשפיע על ההחלטה השיפוטית ולהבנתם. יתרה מזאת, הקשר שבין עבודה קודמת כתובע לבין עמדה מחמירה של שופט עשוי להיות שיקול רלוונטי בין יתר השיקולים של מקבלי ההחלטות בבחירת השופטים, במערכת משפט המבקשת לשמור על הרכב שופטים מאוזן בעמדותיו.

ממצא מעניין נוסף התקבל בעניין הוותק השיפוטי, שנמצא קשור הן להחלטה השיפוטית והן, בכיוון הפוך, להליך השיפוטי: מצאנו כי שופטים חדשים מחמירים יותר עם החשודים, וכי אצל שופטים ותיקים יש סיכוי גבוה יותר לקבלת החלטה בהסכמת הצדדים. הממצא בדבר קשר הפוך בין ותק למספר ימי מעצר אינו תואם ממצא קודם שהזכרנו לעיל בדבר קשר חיובי בין גיל שופטים לבין החמרה בענישה.¹¹⁸ ייתכן שהדבר נובע מכך שהמשתנים שנבדקו בשני המחקרים (גיל לעומת ותק) הם דומים, אך ודאי לא זהים. שופט יכול להיות צעיר בשנות חיים אך ותיק במקצוע השיפוט. בנוסף, המחקר המוזכר בחן משתנה תלוי של חומרת ענישה, ואילו במחקרנו המשתנה התלוי שנבדק היה מספר ימי מעצר, ויש מקום להניח שאף שני משתנים אלה, הגם שהם מייצגים גישה שיפוטית, הם שונים, ולכן הממצא במחקרנו בעניין הוותק אינו תואם את הממצא בעניין גיל השופטים. מכל מקום, יש להמשיך ולבחון ממצא ראשוני זה של קשר בין ותק לבין עמדה שיפוטית מחמירה במחקרי המשך.

לעומת זאת הממצא בדבר קשר בין ותק לבין הסיכוי להסכמה של הצדדים עולה בקנה אחד עם הממצא הנוסף במחקרנו בעניין הקשר שבין התמקצעות לבין הסכמה, ונראה כי ההסבר שמצאנו בעניין ההתמקצעות יפה גם לעניין הוותק: השופט הוותיק הוא בעל ביטחון עצמי גבוה מזה של חברו השופט הצעיר, כפי שהשופט הפלילי הוא בעל ביטחון עצמי גבוה מזה של השופט האזרחי בדיון המעצרים. לכן השופט הוותיק מניע את הצדדים שבפניו להגיע להסכמה במקום לקיים הליך אדוורסרי "רגיל" של שמיעת טיעונים. כדי להבין אם אמנם השופט הוותיק הוא המעודד הסכמות, או שמא הצדדים המתדיינים בפני השופט הוותיק הם המבכרים להגיע להסכמה, יש צורך בביצוע תצפיות במחקר המשך.

117 במדגם שלנו 36 מתוך 126 השופטים היו תובעים, והם טיפלו ב-414 מהתיקים, דהיינו בלמעלה מרבע מתיקי המעצר. יש להניח שבדרך כלל שיעור התיקים הפליליים המתנהלים בפני מי שהיו בעברם תובעים גדול עוד יותר, שכן מרבית התובעים לשעבר הם שופטים פליליים, לעומת חלק גדול מהשופטים שלא היו תובעים בעברם ועוסקים בתיקים אזרחיים בעיקר.

118 ראו לעיל ה"ש 77 והטקסט הסמוך לה.

ט. סיכום

במחקר הנוכחי בחנו במערך של ניסוי טבעי את השפעתה של ההתמקצעות על קבלת ההחלטות השיפוטיות, ונמצאה לראשונה השפעה מובהקת להתמקצעות בתחום הפלילי על מאפייני קבלת ההחלטה של שופטים. מצאנו כי התמקצעות משפיעה על הליך דיון המעצר באופן שבתיקים שנדונים בפני שופטים פליליים מושגות הסכמות רבות יותר, ואילו באולמם של שופטים אזרחיים מושגות הסכמות פחותות וההחלטה השיפוטית ניתנת לאחר שמיעת טיעוני הצדדים במלואם. גם ותק שיפוטי נמצא משפיע על ההליך באופן שאצל שופטים ותיקים מושגות הסכמות רבות יותר.

על פי המשוער, מצאנו כי ניסיון טרום-שיפוטי משפיע על החלטת המעצר באופן ששופטים ששימשו בעבר תובעים מחמירים עם החשודים ומורים על מעצר יותר משופטים אחרים. בניגוד להשערה, לא מצאנו הבדל בהחלטות של שופטים כתלות בהתמקצעותם. אין פירוש הדבר כמובן שהבדלים כאלו אינם קיימים. ייתכן למשל ששופטים אזרחיים מחמירים בתיקים מסוג אחד, ואילו שופטים פליליים – בתיקים מסוג אחר, והתופעות מקוזות זו את זו. ייתכן גם שמלכתחילה שופטים פליליים הם מחמירים יותר בגישתם כלפי העצורים בהשוואה לשופטים האזרחיים, אולם בשל שיעורי ההסכמות הגבוהים בתיקים הנדונים בפניהם בסופו של דבר החלטותיהם אינן שונות מהותית מהחלטות השופטים האזרחיים. מכל מקום, כיוון שמדגם התיקים שנבחנו היה גדול, ומכיוון שהתיקים שהגיעו לשופטים פליליים ואזרחיים בכל אחד מבתי המשפט היו דומים במאפיינים בשל מערך המחקר, סביר שאם שופטים חסרי התמקצעות פלילית מקלים יותר משופטים בעלי התמקצעות כזו (או להפך), ההבדל האמור אינו גדול.

עם זאת הממצאים מבססים טענה כי ההתמקצעות משפיעה על הליך קבלת ההחלטה. הליכים בפני שופטים פליליים מסתיימים בהסכמה של הצדדים יותר מאשר הליכים בפני שופטים אזרחיים, והפער ביניהם משמעותי ומובהק. הסיבה לפער האמור אינה ברורה עד תום. לדעתנו, ההבדל אינו נובע מהתנהגות שונה של הצדדים בבואם בפני שופט פלילי, אלא סביר יותר שהשופטים הפליליים נוהגים אחרת באולם המשפט. ייתכן שבשל ההתמקצעות הם מגלים ביטחון עצמי גדול יותר ביכולתם להגיע למסקנה הנכונה בלא דיון, ולכן מציעים לצדדים כבר בתחילת הדיון להסכים על תוצאה מסוימת, ובדרך זו לחסוך את הדיון. עם זאת אי אפשר לשלול הסברים אחרים, ויש להניח כי תצפיות שיערכו במחקר המשך יוכלו לסייע במתן הסבר לתופעה. מכל מקום, בין שאנו סבורים שנכון כי החלטות בדבר מעצרו של אדם יתקבלו בהסכמה ובין שאנו סבורים כי נכון יותר שההחלטות יתקבלו על ידי שופט בהחלטה מנומקת לאחר שמיעת טענות הצדדים – חשוב להבין כי לבחירה בהתמקצעות שיפוטית עשויה להיות השפעה על שיעורי ההסכמות בהליכים. חשיבותו של המידע האמור גדולה, שכן זוהי הפעם הראשונה שמחקר שדה מלמד על הבדל באופן קבלת ההחלטות של שופטים על פי התמקצעותם. בעידן שבו במדינות רבות בעולם קיימת הפרדה בין שיפוט פלילי לשיפוט אזרחי באמצעות ייחוד בתי משפט נפרדים, או על ידי ניתוב התיקים לשופטים המתמקצים בתחום, וכאשר בישראל כבר קיים נוהג של הפניית תיקים

אזרחיים או פליליים רק לשופטים המתמקצעים בכל תחום, יש חשיבות רבה לבחינת ההשפעות של ההתמקצעות ולהבנתן.

ממצאים אלו מלמדים כי להתמקצעות שיפוטית עשויה להיות השפעה בלתי מתוכננת על מאפייני הפעילות השיפוטית. המחקר מעלה את האפשרות שהתמקצעות שופטים עלולה לשנות את אופי הפעילות השיפוטית ולגרום להליך להיות אדוורסרי פחות, פורמלי פחות ובעל מאפיינים שיתופיים והסכמיים רבים יותר. כידוע רוב רובם של ההליכים הפליליים מסתיימים בהסכמה – דהיינו, בהסדר טיעון.¹¹⁹ שוררת מחלוקת רחבה בשאלה אם ראוי לשופט לעודד את הצדדים להגיע להסכמות גם בהליכים אזרחיים,¹²⁰ אך מחלוקת זו חריפה במיוחד כשמדובר בהסכמות (הסדרי טיעון) בהליכים פליליים.¹²¹ מנגד, לא מצאנו דיון בספרות או בפסיקה בעניין ההסכמות בשלב המעצר. יש להניח כי ההנחה המקובלת היא כי בשל פשטות הליך המעצר והזמן המועט שדרוש לנהל הליך זה, השופטים אינם מתאמצים לעודד את הצדדים להגיע להסכמות. אולם הממצאים שהתקבלו במחקר הנוכחי מעידים על קיומן של הסכמות בהיקף נרחב גם בהליכי מעצר: מצאנו שבכרבע מתיקי המעצר (398 מתוך 1653 תיקים) מתקבלת החלטה שיפוטית לאחר הסכמה של הצדדים על תקופת המעצר.¹²² נתון זה מלמד כי יש צורך לפתח דיון מקביל לדיון הנרחב על הסדרי טיעון, גם בסוגיית ההסכמות בהליכי המעצר. מובן שעל הדיון להתחשב במאפייניו המיוחדים של הליך המעצר. למשל, יש לבחון את השאלה אם אכן הסכמה בתיק מעצר חוסכת חיסכון ממשי בזמן שיפוטי, וזאת כאשר הליך המעצר הוא ממילא מן הקצרים שבהליכים הפליליים. כמו כן ייתכן שהטיעון בדבר חשיבות קיום הליך אדוורסרי פורמלי ומראית פני הצדק מקבל משנה תוקף כאשר הנידון הוא עצור המוחזק בתנאי "מעצר ימים", בלי יכולת ליצור קשר ישיר עם סביבתו, והדיון בעניינו הוא המקום היחיד שבו יוכל לטעון טענות בעניין מעצרו. שיקולים אלו ואחרים מבדילים בין הדיון בהסדרי טיעון לבין זה שיש לפתח בנושא ההסכמות בהליכי המעצר, לאור ההיקף הנרחב של תופעת ההסכמות. חשוב יותר לענייננו הוא הממצא שלפיו התמקצעות של שופטים עשויה לגרום לשינוי דיוני של אופן

119 ראו גזל-אייל ווינשל-מרגל, לעיל ה"ש 18, בעמ' 870, המראים כי כ-77% מהכרעות הדין בבתי משפט השלום וכ-86% מהכרעות הדין בבתי המשפט המחוזיים מושגים בעקבות הסדר טיעון. יצוין כי בבתי משפט השלום שיעור ההסכמות גדול עוד יותר, שכן נוסף על 77% של הסדרי הטיעון, עוד 16% מהכרעות הדין הם תוצר של הודאה חד-צדדית, שלא במסגרת הסדר, ואשר יכולה גם היא להיחשב סוג של הסכמה בין הצדדים.

120 ראו Owen M. Fiss, *Against Settlement*, 93 YALE L.J. 1073, 1076 (1984).
121 לסקירת הספרות בנושא ראו Oren Gazal-Ayal & Limor Riza, *Plea-Bargaining and Prosecution*, in CRIMINAL LAW AND ECONOMICS 145 (Nuno Garoupa ed., 2009); אורן גזל "הסדרי טיעון ובעיית החף" משפטים 1 (2005); Stephen J. Schulhofer, *Plea Bargaining as Compromise*, 101 YALE L.J. 1969 (1992). גם בקרב שופטים היחס להסדרי טיעון אינו אחיד. ראו למשל הדיון בע"פ 532/71 בחמוצקי נ' מדינת ישראל, פ"ד כו(1) 543 (1972); ע"פ 1953/98 פלוני נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 25.12.2002), וכן עמדותיהם של השופטים בדימוס אליהו מצא "הסדרי טיעון – עבר ועתיד" הסניגור 171, 4-5 (2001), ומאיר שמגר "שימוש מופרז בעסקאות טיעון" עורך הדין 11, 9-8 (2011).

122 הנתון דומה לנתון שהתקבל במדד משקלות תיקים, שם שיעור ההסכמות בתיקי מעצר ימים היה כ-30%. ראו במאמרם של גזל-אייל ווינשל-מרגל, לעיל ה"ש 18, תרשים 4.

ניהול ההליך המשפטי. שופטים בעלי התמקצעות מעודדים הסכמות (ויש שיאמרו מפעילים לחץ להגיע להסכמות) יותר משופטים חסרי התמקצעות. בבחירה בין חיזוק ההתמקצעות השיפוטית לבין שמירה על עקרון השופט הכללי, יש לשקול גם משתנה זה. קובעי המדיניות יוכלו לעודד התמקצעות אם לדעתם ראוי ששופטים יובילו את הצדדים שבפניהם לערוך הסכמות. מנגד, אם לדעת קובעי המדיניות ראוי לטפח את הדיון האדוורסרי ולעודד את השמעת העמדות השונות של הצדדים והכרעה שיפוטית פורמלית במחלוקות, ייתכן ששמירה על כלליות השופטים, ומניעת התמקצעות, עדיפה. מובן שעמדה זו תלויה במחקרים נוספים שיראו כי השפעה זו של ההתמקצעות על ההסכמות נשמרת גם בסוגי תיקים אחרים ובהקשרים אחרים.

במחקר זה בחנו את השפעות ההתמקצעות השיפוטית בפלילים על ההחלטות בתיקי מעצר ומצאנו כי קיימת השפעה של ההתמקצעות על אופיו של ההליך המשפטי. להליך המעצר יש כאמור מאפיינים מיוחדים, אולם אין להסיק מכך כי הממצא שלעיל קשור להתמקצעות בתחום הפלילי דווקא. ההסברים האפשריים לקשר שבין התמקצעות בתחום הפלילי לשיעורי הסכמה גבוהים (ביטחון עצמי מוגבר של השופט המנוסה או רצון מוגבר של הצדדים להגיע להחלטה מוסכמת וידועה מראש) הם רלוונטיים להתמקצעות באופן כללי ולא רק לשופט הפלילי הדן בתיק מעצרים. עם זאת יש צורך במחקרים נוספים כדי לבחון אם הממצא שלפיו שופטים בעלי התמקצעות נוטים להוליך את הצדדים להסכמות יותר משופטים חסרי התמקצעות נותר בעינו גם כשאין מדובר בהתמקצעות בהליכי מעצר. אולם כבר עתה ברור כי הרחבת ההתמקצעות, לפחות בתחום הפלילי, עשויה לשנות את מאפייני ההליך השיפוט. אין בכך כדי לקבוע כמובן אם ההתמקצעות בכלל, או בתחום הפלילי בפרט, רצויה היא אם לאו. למעשה, הקושי למצוא הבדל בין תוצאות ההליכים מלמד כי ייתכן שהשפעתה של ההתמקצעות עשויה להיות קטנה משחושבים. אולם נראה כי ראוי שהמשך תהליך ההתמקצעות של בתי המשפט ילווה בבחינה של מכלול ההשפעות של ההתמקצעות הן על תוכן ההחלטות והן על מאפייני ההליך.